

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

1 (σελ. 30). — Ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν νέων ποὺ θέλουν νὰ σπουδάσουν σὲ πανεπιστημιακὲς σχολές, μπορεῖ ἢ πρέπει νὰ γίνεται μὲ tests «γενικῆς νοημοσύνης» δὲν εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου σωστὴ. Ἐνα τέτοιο μηχανικὸ μέσο μπορεῖ νὰ ἔχη βοηθητικὴ σημασία, ὅταν ἐφορμῶζεται στὴν ἐπιλογή μικρῶν παιδιῶν ποὺ εἶναι γιὰ τὴ μέση παιδεία. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς καὶ σὲ τέτοια ἐφαρμογὴ οἱ σπουδαιότερες προσπάθειες λογαριάζουν πάντα σοβαρὰ καὶ τὴ γνώμη τῶν δασκάλων γιὰ τὸν κάθε μαθητὴ τους καὶ τὴν ἐπιδοσὴν του στὰ διάφορα μαθήματα. Ὅταν ὅμως εἶναι νὰ ἐλέγξωμε ἀνώτερη πολυσύνθετη πνευματικὴ ἱκανότητα, σὰν αὐτὴ ποὺ χρειάζονται οἱ ἐπιστημονικὲς σπουδές, τὰ stets μὲ ὄση προσοχὴ καὶ ἂν εἶναι διαλεγμένα, πῶς πολὺ θὰ παραπλανήσουν παρὰ θὰ βοηθήσουν. Γι' αὐτὸ πείθει καὶ πρόχειρο ἀκόμα διάβασμα τῶν tests ποὺ ἔχουν γίνῃ στὴν Ἀμερικὴ γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν φοιτητῶν σὲ κολλέγια κυρίως. Πολὺ σοβαρότερο καὶ οὐσιαστικότερο κριτήριον εἶναι οἱ εἰσιτήριες ἐξετάσεις, ὅταν γίνονται μὲ προσοχὴ, ὅπως π. χ. στὸ γαλλικὸ baccalaureat.

2 (σελ. 37). — Μερικοὶ προτείνουν νὰ περιορίζεται παντοῦ ἡ ἀκαδημαϊκὴ διδασκαλία σὲ σύντομη μόνον εἰσαγωγὴ, καὶ ὅλη ἡ ἄλλη ἐργασία νὰ γίνεται φροντιστηριακὴ. Τὴν πρότασιν ὅμως αὐτὴ τὴν πῆραν οἱ περισσότεροι γιὰ ἀστοχὴ μεταφορὰ τῆς γυμνασιακῆς διδαχτικῆς στὰ πανεπιστήμια, κι ἔφεραν πολλὰς ἀντιρρήσεις: Ὅτι π. χ. δὲν ἱκανοποιεῖ τις ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν, ὅταν γιὰ τὴν εἰδικότητά τους χρειάζεται νὰ παρακολουθήσουν γενικὴ καὶ σύντομη παράδοσιν σὲ μαθήματα βοηθητικά, ὅτι ὑποτιμᾷ τὴ μορφωτικὴ σημασία ποὺ ἔχουν οἱ παραδόσεις, ὅτι ἔτσι ὁ καθηγητὴς δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ συνθετικὰ μεγάλες ἐνότητες καὶ νὰ κατατοπίσῃ τὸ ἀκροατήριό του στὴν ἐπιστῆμιν του, οὔτε ν' ἀναπτύξῃ ὁ ἴδιος βαθιὰ καὶ ὀλοκληρωτικὰ σπουδαία προβλήματα τῆς, ὅτι σκορπίζεται ὁ φοιτητὴς κ. ἄ. π. Ὅταν ὅμως δὲν πάρωμε τὴν πρότασιν τόσο στενὴ καὶ αὐστηρὴ ὅπως παραπάνω, μπορεῖ πολλὰς ἀπὸ τις ἀντιρρήσεις αὐτὰς νὰ τις ὑπερνικήσῃ στὴν ἐφαρμογὴ ὁ ἱκανὸς καὶ μεθοδικὸς καθηγητὴς μὲ διάφορους συνδυασμοὺς καὶ μὲ τὸν τρόπο ποὺ ὀργανώνει τὴν φροντιστηριακὴν ἐργασίαν. Ἀλλὰ τέτοια πρότασιν στὰ χέρια λιγότερο ἱκανοῦ ἀνθρώπου ἀσφαλῶς θὰ βλάψῃ. Ἐνας τρόπος ἀκίνδυνος γιὰ νὰ ἐργάζεται περισσότερο ὅποιος φοιτητὴς θέλει καὶ στὶς ἀκαδημαϊκὰς παραδόσεις, εἶναι ὅταν τελειῶνῃ ἕνας καθηγητὴς τὸ θέμα ποὺ διδάσκει, νὰ δίνῃ στοὺς φοιτητὰς του σύντομη βιβλιογραφίαν γιὰ τὸ ἐπόμενον θέμα ὥστε νὰ προετοιμάζονται. Αὐτὸ ὅμως προϋποθέτει πὼς ὁ καθηγητὴς εἶναι σὲ θέσιν νὰ μὴν κολλᾷ ὁ ἴδιος σὰ στρίδι στὸ τυπωμένον ἢ πολυγραφημένον σχετικὸ βιβλίον του, γιὰτὶ τότε ἔχομε βέβαια καλύτερη ἐμπέδωσιν τοῦ ὕλικου, μὰ συχνὰ καὶ παπαγαλισμὸν.

3 (σελ. 182). — Ὅταν κύριον μάθημα εἶναι τὰ γερμανικά, ὁ ὑποψήφιος ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γερμανικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογοῖαν (κύρια πορίσματα τῆς ἱστορικῆς καὶ συγκριτικῆς γραμματικῆς, ἐξέλιξιν τῆς γερμανικῆς γλῶσσας καὶ φιλολογοῖας, ἐρμηνείαν κειμένων κτλ.) ἔπρεπε ἀκόμα νὰ ξέρῃ: «τὴν οὐσίαν καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς γερμανικῆς φιλολογοῖας καὶ τις κύριες μορφὰς τῆς λαϊκῆς ζωῆς... Ἡ ξέρῃ τὴ γερμανικὴ ἀρχαιολογοῖαν, τὴ γερμανικὴ ἱστορίαν, γεωγραφίαν, φιλοσοφίαν, ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης», ἀλλὰ «ὅσο χρειάζονται γιὰ νὰ καταλάβῃ τοὺς σημαντικότερους γερμανοὺς συγγραφεῖς τῆς παλαιότερης καὶ νεώτερης ἐποχῆς, καὶ ὅσο χρησιμεύουν γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴ διδασκαλίαν καὶ νὰ δείξουν στὰ παιδιὰ τὴ συνάρτησιν τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ» (Der Student der Philologie u. die wissenschaftliche Staatsprüfung der Philologen, σ. 74). Ἐξεταστὴς γιὰ ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἕνας καθηγητὴς, ὁ γερμανιστὴς, καὶ τὸ πολὺ μόνον δύο, ἂν τὸ ἐπιτρέψῃ ὁ πρόεδρος τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς.

4 (σελ. 112, 163). — Στὸ μάθημα τῆς φιλοσοφίας ποὺ εἶναι κοινὸ σὲ ὅλα τὰ πτυχία, ὁ ὑποψήφιος πρέπει νὰ κατέχῃ α) τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ψυχολογοῖας καὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ κυρίως ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ψυχικὴ ζωὴ τῶν νέων κι ἔχουν σημασίαν γιὰ τὸ μελλοντικὸν παιδαγωγὸν καὶ δάσκαλον· β) τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς λογικῆς καὶ τῆς γνωσιοθεωρίας· γ) νὰ δείξῃ πὼς μελέτησε μερικὰ κύρια ἔργα ἑνὸς σπουδαίου φιλοσόφου ποὺ ἔχει ἰδιαιτέρην σημασίαν γιὰ τὴν εἰδικότητά του, ἢ ἕνα σπουδαῖον κύκλον ἀπὸ φιλοσοφικὰ προβλήματα ἀσχετικὰ μὲ τις εἰδικὰς ἐπιστημονικὰς του σπουδὰς ἢ ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴν παιδαγωγικὴν, καὶ ὅτι καταλαβαίνει τὴν σημασίαν τῆς περιοχῆς ποὺ προτίμησε μέσα στὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας. (Der Student der Philologie κτλ. σ. 69).

5 (σελ. 193). — Σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ ὑποστηρίζει τὸ γαλλικὸν κράτος τὴν ἐπιλογήν τῶν ἐκπαιδευτικῶν του, εἶναι χαρακτηριστικὴ αὐτὴ ἡ διάταξις: «Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ποὺ εἶναι στὴν ὑπηρεσίαν ἢ βρίσκονται σὲ ἀδεια κι ἔχουν πετύχει στὸ πρῶτον στάδιον τῆς agrégation, στὴ γραπτὴν δηλαδὴ ἐξέτασιν, δὲν πέρασαν ὅμως στὰ προφορικὰ, παίρνουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μισθὸν τους γιὰ δύο χρόνια 1000 φράγκα τὸ χρόνον· τὸ βοήθημα αὐτὸ, ἂν πετύχουν καὶ δευτέρην φορὰ στὰ γραπτὰ, γίνεται 3000, καὶ παύει ὅταν πετύχουν τελειωτικὰ καὶ γίνονται agrégés».

6 (σελ. 45). — Ὁ πρύτανης Ματθαίου Πουλάς σὲ δηλώσεις του στὸν τύπον ἔλεγε: «Αἱ εἰσιτήριαι ἐξετάσεις τοῦ πανεπιστημίου ἀπετέλεσαν πέρυσι καὶ προπέρυσι μίαν λαμπρὰν ἐπίδειξιν τῆς νεοελληνικῆς ἀγραμματοσύνης. Ἡ παράδοσις αὐτὴ δὲν διεψεύσθη καὶ ἐφέτος... εἶναι δυστυχῶς φῶς φανερόν ὅτι ἡ ἀγραμματοσύνη εἶναι γενικὴ καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἠλαττώθῃ καθόλου ἐφέτος. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀπορριφθέντων ὀφείλουν τὴν

ἀποτυχίαν των εις τὰς ἀναρθογραφίας των. Ἐνῶ εις τὰ ἄλλα μαθήματα οἱ πλείστοι εἶνε περίπου ἐπαρκεῖς, φαίνονται ἐν τούτοις νὰ ἀγνοοῦν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὴν αἰτίαν τῆς φρικτῆς αὐτῆς ἀγραμματοσύνης ἀποδίδω κυρίως εἰς τὴν ἀνεπάρκειον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως». (Ἐλεύθερον Βῆμα 18 Νοεμβρίου 1928).

7 (σελ. 45). — Στις δηλώσεις τοῦ Ματθαιοπούλου ἀπάντησαν στὸ «Δελτίον Ὁμοσπονδίας Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» ὁ πρόεδρος καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς Γιδάρκος καὶ Πετρούνας (30 Νοεμβρίου 1928) καὶ ὁ καθηγητῆς Γ. Μπομπός (15 Δεκεμβρίου 1928). Ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πετρούνια: «Τὰ πλείστα τῶν διδασκῆριων... οὐδὲ χωρὸν ἐπαρκῆ διαθέτουν διὰ τοὺς φοιτῶντας μαθητὰς. Τὸ ὄγδοον λ. χ. γυμνάσιον ἔχει εἰς μίαν τῶν τάξεων αὐτοῦ 200 περίπου μαθητὰς... ἡ τάξις ἔχει διαιρεθῆ εἰς δύο τμήματα... ἑκάτερον τῶν τμημάτων λειτουργεῖ μὲ 100 μαθητὰς. Εἰς τὸ Γ' Γυμνάσιον 105 μαθηταὶ τῆς Δ' τάξεως διδάσκονται εἰς μίαν αἰθουσαν δυναμένην νὰ περιλάβῃ κανονικὰ μόλις τοὺς ἡμίσεις. Ἡ αὐτὴ κατάστασις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ πρῶτον γυμνάσιον θηλέων... Εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ πολλὰς ἀκόμη ἐπαρχιακὰς πόλεις τὸ πρᾶγμα εἶνε περισσότερον ἀπογοητευτικόν. Ἀλλὰ μήπως ἀπὸ ἀπόψεως προσωπικοῦ ἡ κατάστασις εἶνε καλυτέρα; Ὑπάρχουν γυμνάσια ἐξετάξια, ὅπου οὐδεὶς καθηγητῆς τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων ὑπάρχει, ὡς λ. χ. τῆς Φλωρίνης, ἐνῶ ἄλλα ὡς τὸ τοῦ Διδυμοτείχου ἐλειτούργουν μέχρις ἐσχάτων μὲ τοὺς καθηγητὰς τῶν Θρησκευτικῶν, τῆς Γαλλικῆς, Γυμναστικῆς καὶ Χειροτεχνίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πρῶτεύουσαν καὶ τὸν Πειραιᾶ ἐλάχιστα σχολεῖα ἔχουν πλήρες τὸ διδασκτικὸν προσωπικὸν των». Ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητῆς τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων Γζοῦμελέας σὲ μελέτη τοῦ γιὰ τὴ «ῥῆθεν ἀγραμματοσύνη» γράφει: «...ἡ παρεχομένη ἐν τοῖς σχολείοις σήμερον μὲν εἶναι μὲν τελεία, εἶναι ὅμως ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα τῆς παρεχομένης εἰς προγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ σοφία τῶν μαθητῶν περιορίζετο εἰς τὴν ἀποστήθισιν τῶν δασυνομένων λέξεων καὶ τῶν καταλόγων τῶν μετὰ γενικῆς καὶ δοτικῆς συντασσομένων λέξεων». Τότε «...περὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ, διότι πλὴν τῆς ἀνουσίας καὶ ξηρᾶς μεταφράσεως οὐδὲν ἄλλο ἐγένετο, ὀλόκληρος δ' ἡ ὥρα τῆς διδασκαλίας κατηναλίσκετο εἰς τὴν σύνταξιν». Γιὰ τὰ πολεμικὰ χρόνια «ἀπὸ τοῦ 1915 μέχρι τοῦ 1924 δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐκπαιδεύσεως. Πλείστοι τῶν λειτουργῶν ἐπεστρατεύθησαν εἰς τὰ γυμνάσια ἔλειπον πολλάκις ὀλόκληρον σχολικὸν ἔτος δύο καὶ τρεῖς καθηγηταὶ μαθηταὶ προήγοντο ἀνεὺ ἐξετάσεων. Πάντα ταῦτα φυσικὸν ἦτο νὰ κλονίσουν τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ νὰ συντελέσωσιν ὥστε ν' ἀποδώσῃ αὕτη κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἀνθρώπους ἀγραμμάτους. Οἱ ὀλιγώτεροι ὅμως πταίνοντες διὰ τοῦτο ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, διότι αὐτοὶ βέβαια δὲν διέτασσον τὴν ἀνεὺ ἐξετάσεων εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ γυμνάσια, οὔτε ἐφώδιον με διπλώματα ἀνθρώπους οὐδέποτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτήσαντας». (Δελτίον Ὁμοσπονδίας Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, Ἰανουάριος καὶ Μάρτιος 1931).

8 (σελ. 46). — Στὰ 1899 ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας Ἀθαν. Εὐταξίας γράφει στὴν «αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως»: «Ἡ γενικὴ μὲν μορφωσις τῶν μαθητῶν τῆς Μέσης ἡμῶν Ἐκπαιδεύσεως περιορίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μετάδοσιν ξηρῶν τινῶν γνώσεων τῶν δύο ἀρχαίων κλασικῶν γλωσσῶν καὶ τῆς Γαλλικῆς, πρὸς δὲ τῶν Μαθηματικῶν, Φυσικῶν καὶ Φιλοσοφικῶν, καὶ ταύτην δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμέθοδον γινομένην. Οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἡμετέρων Γυμνασίων ἀδυνατοῦσι ν' ἀναγνώσωσι κἄν ἀπαιστωρ Λατινικὰ καὶ Γαλλικὰ, χωρὶς δὲ τὸ παράπαν νὰ ἐνθουσιῶσιν ὑπὲρ τοῦ αἰωνίου κάλλους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ὅπερ μένει δι' αὐτοὺς βιβλίον ἐσφραγισμένον σφραγίσιν ἐπτά, μόλις καὶ μετὰ βίας ἐννοῦσι τοὺς κοινοτάτους αὐτῆς λογογράφους. Τὰ ὀλίγα δὲ Φυσικὰ, Μαθηματικὰ καὶ Φιλοσοφικὰ, ἅτινα ἀποθησαυρίζουσιν ἐκ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, παραδίδουσιν εἰς λήθην ἅμα καταλιπόντες τὰ ἐδῶλια τῶν σχολείων αὐτῆς. Ἡ διδασκαλία τῶν Θρησκευτικῶν, τῆς Ἱστορίας, Γεωγραφίας καὶ τῶν Τεχνικῶν καλουμένων μαθημάτων, αὐτὸ τοῦτο παρωδεῖται ἐν αὐτῇ. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ φαντασθῆ ἀτελεστέραν ταύτης γενικὴν μὲν μορφωσιν; Ἡ περὶ τῆς ὀλογοῦς ἐκπαίδευσιν, τοιαύτη οὖσα, ἀδυνατεῖ νὰ παράσχῃ μαθητὰς προσηκόντως κατηρτισμένους διὰ τὴν ἐν τε τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ταῖς ἄλλαις εἰδικαῖς Σχολαῖς σπουδῆν τῶν ἱστορικῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν, καταφανῆς δὲ οὖσα ἡ τοιαύτη ἑλλιπὴς παρασκευὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀποφαιτοῖς τῶν ἐπιστημῶν τούτων, γίνεται τὰ μάλιστα ἐπαισθητῆ εἰς τε τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν αἰτινες δὲν πορίζονται ἐξ αὐτῶν ἐπιστήμονας κατηρτισμένους διὰ τὰς πρακτικὰς ἐπιστημονικὰς τῶν ἀνάγκας».

Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού τὴν ἐργασία τῶν γυμνασίων τὴν ἐξουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς, καὶ ὅμως στὰ 1898 ὁ παιδαγωγὸς Δ. Ζαγγογιάννης, ὁ συνεργάτης τοῦ Εὐταξία, στὴ μελέτη τοῦ «Ἡ τῶν ἡμετέρων μαθητῶν γραμματικὴ ἀθεβαιότης ἐν ταῖς ἀρχαίαις γλώσσαις» γράφει: «Οἱ μαθηταὶ ἡμῶν οἱ μὴ ἰδιάζουσιν ἔχοντες δεξιότητα περὶ τὰς γλώσσας καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις ἐτι τοῦ γυμνασίου τάξεσι ταλαντεύονται ἢ καὶ ὅλως σφάλλονται καὶ περὶ τὰ στοιχειώδη τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἄττικῆς διαλέκτου» σ. 34. «...ἐλλεῖπει αὐτοῖς ἡ ἀναγκαία γραμματικὴ βεβαιότης, τὸ δὲ πρῶτον τῆς γραμματικῆς αὐτῶν ταύτης ἀθεβαιότητος ἐπακολούθημα εἶνε τὸ μηχανικὸν καὶ ἐπιπόλαιον τῆς ἐρμηνείας τὸ δεῦτερον ἐπακολούθημα εἶνε μείωσις τῆς περὶ τὴν μετάφρασιν εὐχερείας τῶν μαθητῶν καὶ διὰ τοῦτο μείωσις τοῦ ποσοῦ τῆς ἀναγνώσεως», σ. 42. Ἔτσι ὅμως δὲν πετυχαίνουν οἱ δύο κύριοι σκοποὶ πού ἔχει ἡ διδασκαλία τῶν κλασικῶν στὰ γυμνάσια, δηλαδὴ «ἡ ἐπαρκὴς γνώσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν τὰς γλώσσας ἐκεῖνας λαλήσαντων λαῶν καὶ ἡ διὰ ταύτης βαθυτέρα καὶ ἱστορικὴ κατανόησις τοῦ νῦν πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀπαιτήσεων αὐτοῦ, ἦτοι ἡ τελεία καὶ πλήρης ἱστορικὴ μὲν μορφωσις» καὶ ἀκόμα «ἡ ἐπαρκὴς ἐμβάπτισις εἰς τὸ πνεῦμα ἰδεώδους καὶ εὐγενούς ἀνθρωπισμοῦ, ὃ διήκει διὰ τῶν δύο ἐκείνων φιλολογικῶν», σ. 38. Καὶ δὲν πετυχαίνει ἀκόμα καὶ ὁ εἰδικὸς σκο-

πὸς ὁλόκληρης τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας, δηλαδή «ἢ προπαρασκευὴ τῶν εἰς τὰ γυμνάσια φοιτῶντων πρὸς ἐπιστημονικὴν σπουδὴν» πού «τὰ οὐσιώδη ταύτης γνώρισμα εἶνε τὸ μετὰ λόγου τι γινώσκειν καὶ μετ' ἀκριθείας», σ. 39. Ὁ ἴδιος στὰ 1895 στὸ βιβλίο του «Ἡ μεταρρύθμισις τῶν γυμνασίων ἐν Γερμανίᾳ καὶ τὰ ἐκ ταύτης δι' ἡμᾶς διδάγματα», σ. 121, γράφει: «ἀποροῦμεν εἶτα ὅτι οἱ μαθηταὶ ἡμῶν ἀπολυόμενοι δὲν γνωρίζουσι οὐδὲ τὰς ἀπλουστάτας ἐννοίας νὰ γράψωσι.»

Στὰ 1913 ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Ἰωάν. Τσιριμῶκος στὴ γενικὴ εισηγητικὴ ἐκθεση τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων του γράφει: «...ἐν οὐδενὶ σχεδὸν μαθηματικῶν ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀποφοίτοις ἢ ἀσφάλεια τῶν γνώσεων καὶ ἢ ἐκδήλωσις πολυμεροῦς ἐνδιαφέροντος, ἀπαραιτήτου γνώριματος ἀληθοῦς μορφώσεως. Εἶναι γενικὴ ἢ παρατήρησις ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων μας οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ἀσφαλῶς γνωρίζουσι. Καὶ ἵνα εἰς ἐν μόνον δεῖγμα ἀρκεσθῶμεν, πόσοι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῶν ἡμετέρων γυμνασίων εἶναι εἰς θέσιν ἐξερχόμενοι εἰς περίπατον νὰ ὀνομάσωσιν ἢ ν' ἀναγνωρίσωσιν ἐπιστημονικῶς καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν φυτῶν τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος; Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ φαινομενικῶς κατ' ἐξοχὴν καλλιεργουμένῳ κύκλῳ τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων πόσοι τῶν μαθητῶν ἔχουσι τελείως καταρτισθῆ; Πόσοι δύνανται μετ' ἀσφαλείας τινὸς καὶ ἡδονῆς ν' ἀναγνώσωσιν ἀβιδοκτον καὶ πεζὸν ἀκόμη ἀρχαῖον συγγραφέα, ἵνα μὴ ὀμιλήσωμεν περὶ ποιητῶν; Καὶ πόσοι δύνανται νὰ προβῶσι πέραν ἔστω καὶ ὀρθῆς τινος γλωσσικῆς ἐρμηνείας, ἀίσιθάνομενοι ἢ τὸ τεχνικὸν κάλλος ἢ εἰσδύοντες εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ;»

9 (σελ. 46). — Στὰ πρακτικὰ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς Θεσσαλονίκης, 9 Δεκεμβρίου 1927, ἔχουν διατυπωθῆ οἱ ἐντυπώσεις τῶν καθηγητῶν πού ἔλαβαν μέρος στὶς εἰσιτηρίες ἐξετάσεις τῆς σχολῆς αὐτῆς. Ἐνας ἐξεταστὴς πού εἶχε διορθώσει τὶς ἐκθέσεις τῶν ὑποψήφιων γράφει: «... Ὡς πρὸς τὸν γλωσσικὸν τύπον οἱ ἐξεταζόμενοι ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέξουν μετὰ δὴμοτικῆς καὶ καθαρευούσης. Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν γραπτῶν εἶναι τὸ ἀκόλουθον: α) Ὡς πρὸς τὴν σκέψιν: Ὀλίγοι εἶναι οἱ ἐπιδεικνύοντες ὀρθότητα ἀντιλήψεως καὶ σκέψιν καιρίαν, ἢ ὁποῖα νὰ περιορίζεται εἰς τὰ καιρία τοῦ θέματος καὶ νὰ μὴ ἀποπλανῶνται εἰς ἀλλότρια. Καὶ εἰς μὲν τοὺς γράψαντας εἰς τὴν καθαρεύουσαν παρατηρεῖται τάσις πρὸς κοινοτοπίας κενὰς περιεχομένων, γνωστὰς ἀπὸ τοὺς πατριώτικους πανηγυρικοὺς καὶ ἄλλα παρόμοια κατασκευάσματα παλαιότερων χρόνων, εἰς δὲ τοὺς γράψαντας τὴν δημοτικὴν ποιά τις ἀκαιρος καὶ κακοχώνευτος ἐπίδρασις ἀπὸ τὴν σημερινὴν ποίησιν καὶ μυθιστοριογραφίαν. Ἐν γένει πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἡ πραγματικὴ σκέψις καὶ ἡ πραγματικὴ ζωὴ εἶναι πενιχρά, εἶναι δὲ κατάδηλος ἢ βεβιασμένη προσπάθεια διὰ τὴν εὕρεσιν ὅπως ὅπως ἐννοιῶν καὶ φράσεων διὰ νὰ γεμίση τὸ χαρτί. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῆ ὅτι συγκριτικῶς εἰς γράφοντας τὴν δημοτικὴν ἢ πενιχρότης αὕτη ἐμφανίζεται εἰς ὀλιγώτερον βαθμὸν, ἢ δὲ σκέψις ἐν γένει καὶ ἡ ἔκφρασις εἰς αὐτοὺς εἶναι φυσικωτέρα. β) Ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν: Ἐν γένει εἰς τοὺς γράφοντας τὴν καθαρεύουσαν ἢ φράσις εἶναι μᾶλλον βεβιασμένη καὶ ἀτυχῆς παρὰ εἰς τοὺς γράφοντας τὴν δημοτικὴν. Τὰ φραστικὰ ὅμως λάθη δὲν λείπουν καὶ εἰς τοὺς δύο. Ἐπὶ πλέον εἰς τοὺς ἀμαθεστέρους ἐκ τῶν γραφόντων τὴν καθαρεύουσαν παρατηρεῖται ἐνίοτε καὶ διαστροφή τῶν λέξεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι οὔτε τὴν ἀκουστικὴν εἰκόνα τῶν λέξεων ἔχουν ὀρθῆν. γ) Ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν: οἱ μὲν γράφοντες τὴν καθαρεύουσαν ὑποπίπτουν εἰς τὰ συνήθη πολυάριθμα λάθη, οἱ δὲ γράφοντες τὴν δημοτικὴν ἐνῶ ἐν γένει ὀρθογραφοῦν καλύτερον, ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν διαφόρων ὀρθογραφικῶν συστημάτων». Ἄλλος ἐξεταστὴς γράφει γιὰ τὴν ἱκανότητα τῶν ὑποψήφιων στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά: «Αἱ ἐκ τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων ἐντυπώσεις μου δυστυχῶς εἶναι οὐχὶ εὐχάριστοι. Ἐὰν δὲν ἐβοήθουν τοὺς ἐξεταζομένους κατὰ τρόπον ὑπερβαίνοντα τὰ ὅρια τῆς ἐπιεικειᾶς, φρονῶ ὅτι ὀλιγιστοὶ θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, δι' ὃ καλὸν θὰ ἦτο νὰ δηλωθῆ εἰς τοὺς γυμνασιάρχας ὅπως ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν των εἰς τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις καὶ μὴ χορηγῶσιν ἀπολυτήρια ἀφειδῶς». Τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ λατινικά ἦταν ἀκόμα ὑποχρεωτικὰ στὰ γυμνάσια. Καὶ ὅμως καὶ γιὰ τὸ μάθημα αὐτὸ γράφει ἄλλος καθηγητὴς: «Ἐκ τῆς ἐπὶ δύο ἔτη συμμετοχῆς εἰς τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις τῶν ἀποφοίτων τῶν γυμνασίων καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν γραπτῶν δοκιμῶν των ἐσχημάτισα τὴν ἐξῆς γνώμην περὶ τοῦ καταρτισμοῦ των εἰς τὰ λατινικά. Οὐδεὶς σχεδὸν ἐξ αὐτῶν ἔχει γνώσιν τῶν στοιχειωδῶν συτακτικῶν φαινομένων. Ἀδυνατοῦν νὰ διακρίνουν ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτωμένας καὶ ἀνεξαρτήτους προτάσεις, δοτικὴν καὶ ἀφαιρετικὴν ὅταν συμπέτωσι τυπικῶς κτλ. Ἐλάχιστοι ἔχουν γνώσιν τοῦ τυπικοῦ. Οἱ πλείστοι ἀνορθογραφοῦσι τινὲς δὲ οὐδὲ γνώσιν τῆς λατινικῆς γραφῆς ἔχουν».

Θὰ μπορούσε ἴσως κανεὶς νὰ εἰπῆ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ ἐξαιρέσεις στὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ δὲν πάνε οἱ καλύτεροι τελειόφοιτοι τῶν γυμνασίων. Τὰ σαλπίσματα ὅμως τῆς ἀγραμματοσύνης γίνονταν κυρίως ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις τῆς νομικῆς καὶ ἄλλων σχολῶν. Ἄλλωστε καὶ γι' αὐτὲς ἔχομε μαρτυρίες, καὶ μάλιστα ἀπὸ εἰδικούς. Στὰ 1931 ὁ πρίτανις τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εἶχε ζητήσει ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς πού ἐξετάσανε τὴ χρονιά ἐκεῖνη τοὺς ὑποψήφιους γιὰ τὴ νομικὴ, νὰ δώσουν στὴν πρυτανεῖα γραπτὰς τὶς ἐντυπώσεις των ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις. Οἱ ἐντυπώσεις αὐτὲς ἔχουν δημοσιευθῆ στὶς «ἐκθέσεις πεπραγμένων ἐπὶ πρυτανείας Π. Βιζουκίδου κατὰ τὸ ἔκτον πανεπιστημιακὸν ἔτος 1931 — 1932» σελ. 49 κ. π., καὶ εἶναι τὸ ἴδιο θλιβερὸς σὰν αὐτὲς πού εἶδαμε παραπάνω.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντυπώσεις τῶν εἰδικῶν ἀπὸ τὶς εἰσιτηρίες ἐξετάσεις τῆς φυσικομαθηματικῆς σχολῆς δὲν εἶναι καλύτερες. Ἔτσι π. χ. ὁ καθηγητὴς τῆς φυσικῆς Περράκης γράφει: «τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις τῆς φυσικῆς εἶναι ἀπὸ τὰ εὐκολώτερα καὶ συνάμα ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα ἐκ τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τῶν ἐξετάσεων. Μεγάλῃ ἀνακρίβειᾳ ἐκφράσεως,

περιτολογία και, ὅπερ και χείροτερον, ψιττακισμός... εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικά, πλὴν βεβαίως τῆς ἀμαθείας τῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις τῆς φυσικῆς παρουσιασθέντων κατὰ τὸ τρέχον ἔτος... Ἡ ἀνύψωσις τῆς στάθμης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν δύναται ν' ἀναμνηται παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, ἢ ὅποια μορφώνουσα καταλλήλους λειτουργοὺς τῆς μέσης θὰ ἐπιτρέψη εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκπαιδεύσωσι καλοὺς ἀποφοίτους γυμνασίων, καὶ ἐπομένως καλοὺς ὑποψηφίους φοιτητάς. Ὁ κύκλος, ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν μέσιν μετὰ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως θὰ εἶναι ἀναγκαστικὸς φαῦλος, ἐὰν δὲν κοπῆ εἰς τὸ κατώφλιον τῶν πανεπιστημιακῶν θυρῶν» (ἔπ. π. σ. 286).

Ἐδῶ ὅμως μπορῶ νὰ μιλήσω και ἀπὸ ἀτομικὴ πείρα. Στὰ 1936 διόρθωσα 200 ἐκθέσεις νέων ποὺ ἔδιναν εἰσιτήριες ἐξετάσεις στὴ νομικὴ σχολὴ Θεσσαλονίκης. Γιά θέμα τοὺς εἶχαν δοθῆ τὰ περίφημα λόγια τοῦ Σολωμοῦ «κλείσε μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα, και θὰ αἰσθανθῆς μέσα σου νὰ λαχταρίζῃ κάθε εἶδος μεγαλείου», θέμα ποὺ χρειαζόταν ζωντανὴ ἱστορικὴ συνείδηση και κρίση. Ὅλοι τοὺς ἔγραψαν σύμφωνα με τὸ σχετικὸ νόμο τῶν ἐξετάσεων στὴν καθαρεύουσα. Ἀνορθογραφίες βέβαια εἶχαν ἀρκετές, ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ ἐξαιρέσεις, λιγότερες ἀπὸ ἄλλες χρονιές, ἔτσι ποὺ ἂν παίρναμε γιά κριτήριον τὴν ὀρθογραφία, θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ περάσουν πολλοί. Τὸ ἴδιο ἂν ἦταν νὰ κρίνωμε τῆς ἱστορικῆς τοὺς γνώσεις, γιατί οἱ περισσότεροὶ ἀραδιάσανε πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα σωστά. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς 200 μόλις 6 μπῆκαν στὸ θέμα τοὺς, στὴν οὐσία του, τὸ κατάλαβαν καλά, κατόρθωσαν νὰ κατατάξουν τῆς ἰδέες τοὺς και νὰ τῆς ἀναπτύξουν με λογικὸ εἶρμό και σὲ γλώσσα ὑποφερτὴ. Αὐτοὶ ἔδειχναν πραγματικὰ δουλεμένο μυαλό. Ἄλλοι 24 εἶχαν ἀρκετὰ λάθη, πλησίασαν ὅμως στὸ θέμα τοὺς και διατύπωσαν σωστὲς σκέψεις ἀπλά και λογικά. Ἄν ἦταν νὰ κριθοῦν οἱ ὑποψήφιοι ἀπὸ τῆς ἐκθέσεις τοὺς μονάχα, θὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν στὸ πανεπιστήμιον αὐτοὶ οἱ 30, και οἱ ἄλλοι, οἱ 85 δηλαδή στοὺς 100, ν' ἀποριφτοῦν. Τὸ θέμα ποὺ τοὺς εἶχε δοθῆ δὲν τὸ πρόσεξαν, δὲν τὸ κατάλαβαν, τὰ λόγια τοῦ Σολωμοῦ τοὺς ἔδωσαν μόνο ἐπιπόλαια ἀφορμὴ γιά νὰ πελαγώσουν οἱ περισσότεροὶ μέσα στὴν ἱστορία και νὰ γεμίσουν οἱ ἄλλοι τῆς κόλλες με φράσεις ὑπερβολικῆς και πολύπλοκης ἢ σκοτεινῆς ποὺ ξαναγύριζαν συχνὰ οἱ ἴδιες με ἄλλα λόγια. Τί θὰ εἶπῃ σχέδιο ἐργασίας, κατάταξη και ἀνάπτυξη ἰδεῶν τοὺς ἦταν ἀγνωστο· ὅλοι τοὺς ἔγραψαν στὴν τύχη μ' ἐξωτερικὸ συχνὰ εἶρμό και με τὸ μόνο σκοπὸ νὰ γράψουν ὅσο γίνεται περισσότερα. Ἡ γλώσσα τοὺς γεμάτη ἀπὸ ταυτολογίες και ἀκυρολεξίες. Δίνω μερικὰ παραδείγματα: «᾿Ω Ἑλλάς, τὰ διαδραματισθέντα ὑπὸ σοῦ οὐδέποτε και ποτὲ δὲν θὰ ριφθοῦν εἰς λήθη». — «Εἰς παρόμοιον με τὸ ἀνωτέρω ξεχειλισμα τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ... θὰ κατέληγε κάθε σημερινὴ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἥτις παρ' ὅλα τὰ λόγῳ κακῆς ἀντιλήψεως — ὡς ἀνθρωπίνης προόδου εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πατρίδος — μεσαλαθῆσαντα, δὲν ἔμεινε παρὰ μιά ἑλληνικὴ ψυχὴ περισσότερο ἑλληνικὴ, διότι με τὰ ἀνωτέρω τῆς ἐδόθη ἢ εὐκαιρία τῆς συγκρίσεως, πρὸς τὰς οὐτοπίας ἐκεῖνας». — «Ἄν κλείσῃ στὴν ψυχὴ σου ὅλη τὴ σειρά τῶν μεγαλείων ποὺ ἀποτελεῖ ἡ Ἑλλάς τὰ ἴδια θὰ λαχταρίσουν και ἐπομένως εἶναι και αὐτὰ μεγαλῆια». — «Ὁ ποιητὴς εἶπε τὸ ἀνωτέρω ρητὸν εὐρεθεῖς εἰς στιγμὴν νηφαλιότητος». — «Τὸ ρητὸν τοῦ Σολωμοῦ... πρέπει νὰ συμβαίνει σὲ κάθε ἑλληνικὴν ὑπαρξιν». — «Ὅλοι ἢ πραγματικοὶ Ἑλληνες ἄς φέρουν τιμητικῶς τὸ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν μεγάλην τοῦ γένους φυλὴν, εἰς τὸ ἔνδοξον τοῦ παρελθόντος ἔθνος». — «ἀναλογιζόμενοι τὰς μαρτυρίας και τὰς βασάνους τὰς ὁποίας ὑπέστησαν». — «τὸ ρητὸν τοῦ Σολωμοῦ εἶναι πράγματι μίαν ὡραία συνταγὴν διὰ κάθε ἑλληνα». — «Πᾶν ὅ,τι κινεῖται εἰς τὸ σὺμπαν εἶναι ἑλληνικόν». — «Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἡ ἔνδοξότερα ἐξ ὄλων τῶν χωρῶν τοῦ Σὺμπαντος». — «Πρῶτη ἐδέχθη τὴν θρησκείαν τῆς ἀληθείας, διότι εἶχε τὴν πνευματικὴν ἀκεραιότητα ἀρχηγόν σου, διὰ νὰ ὑποτάξῃ οὕτω ὀλόκληρον τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν». — «᾿Ω Ἑλλάς θαῦμα! ᾿Ω Ἑλλάς θεῖον μεγαλεῖον! Τὸ ἑλληνικόν θαῦμα και σήμερον ἀκόμη θαυμάζεται ἀπὸ ὄλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Εἶναι θαῦμα ἱστορικόν! Ὅλοι εἶναι τέκνα τοῦ ἑλληνικοῦ θαύματος». —

Τὸ τελευταῖον αὐτὸ παράδειγμα δείχνει κι ἕνα ἄλλο γνώρισμα, ποὺ ξεχώριζε κανεὶς σὲ πολλές ἐκθέσεις τῆς χρονιάς ἐκείνης: τὴν ὑποκριτικὴν ἐπίδειξιν πατριωτισμοῦ, ἐπίδειξιν ποὺ ἔφτανε συχνὰ στὴν κραυγὴ, και κάποτε στὸ παραλήρημα: «Ὅταν διανοοῦμαι, γράφει ἕνας, τὸ ὄνομα Ἑλλάς αἰσθάνομαι νὰ ἀναθράξῃ μέσα μου τὸ αἷμα, αἰσθάνομαι μίαν ἀγαλλίασιν, ἕν μεγαλεῖον». Και ἄλλος: «Ἡ Ἑλλάς με ὀδηγεῖ εἰς πλείστα ὄσα αἰσθηματά και συναισθήματα, μοῦ ἀποροφᾶ τὴν σκέψιν, με καταμαγεύει, με σαγηνεύει, με ἐνθουσιάζει, με συγκινεῖ, διότι...» ἄλλος: «ἐνθουσοῦμενοι τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν μας παραλήρημα πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, αἰσθανόμενοι...» ἄλλος: ἐμπρὸς λοιπόν και ἡμεῖς οἱ Νέοι... ὄλοι μαζί ἄς ἀναφωνήσωμεν: Ζήτω ἡ Ἑλλάς, ζήτω ἡ πατρίς μας» ἄλλη: «Και ἐγὼ πλήρης ὑπερηφανίας διὰ τὴν πατρίδα μου, ἱερᾶς συγκινήσεως και ἐνθουσιασμοῦ, στρέφω τὴν ψυχὴν μου, τὴν ὑπαρξιν μου ὀλόκληρον τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸς τὴν κοσμοκράτειρα διὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς γῆν και κλίνω γόνυ καρδίας και βροντοφωνῶ ὅτι ζῶ και ὑπάρχω διὰ τὴν Ἑλλάδα μας και δὲν θὰ ἀναπνέω εἰμὴ μόνον δι' αὐτὴν διότι εἶμαι ἑλληνίς... Δι' αὐτὸ και ἐγὼ μὴ δυναμένη νὰ συγκρατήσω τὸν ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος ξεχειλίζει μέσα μου, ἀναφωνῶ ΖΗΤΩ Ἡ ἙΛΛΑΣ», κτλ. κτλ. κτλ. Φτάνουν και τὰ λίγα αὐτὰ παραδείγματα, ὅπου οἱ ὑποψήφιοι δείχνουν ὀλοφάνερα τὴν πρόθεσίν τοὺς, γιά νὰ καταλάβωμε πόσο λυπηρὸ εἶναι ἕνα τέτοιο φαινόμενο. Τὴν ἠθικὴν του σημασία μπορεῖ νὰ τὴ μετριάσῃ μονάχα ἡ ὑπόθεσις μήπως ἔχομε ἐδῶ νὰ κάνωμε με ἀνταντακλαστικὴν κίνησιν αὐτοσυντηρησίας, ὑπόθεσις ποὺ ρίχνει τὴν εὐθύνη πρὸς πολλοὺς δικούς μας ὄμους, στοὺς ὄμους θέλω νὰ πῶ τῶν μεγάλων.

Γιά τὴν μόρφωσιν ποὺ ἔχουν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων ὁ καθηγητὴς Καραθεοδωρῆς γράφει στὴ μελέτη του: «Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «οἱ φοιτηταὶ εἰσέρχονται ἀκατάρτιστοι» σ. 1, «... ἡ μέση ἐκπαίδευσιν δὲν ἱσταται εἰς τὸ ποθοῦμενον ὕψος και θὰ παρέλθουν ἀρκετὰ ἔτη διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο...» σ. 9 ὁ καθηγητὴς

Βαρθαρόσος στη μελέτη του «ὁ νέος ὀργανισμὸς τοῦ πανεπιστημίου» περιοδ. «Ἐργασία» 6 Ἰουνίου 1931: «Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξη ἀμφιβολία ὅτι οἱ εἰς τὸ πανεπιστήμιον εἰσερχόμενοι δὲν εἶναι ὄριμοι, ὅπως παρακολουθήσωσιν ἀμέσως τὴν εἰς ἐπιστήμην τινὰ ἢ κλάδον αὐτῆς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Ἡ μέση ἐκπαίδευσις ἐξοπλίζει αὐτοὺς ἀτελῶς καὶ ἀπὸ ἐπόψεως συνόλου χρησίμων γνώσεων καὶ ἰδεῶν καὶ ἀπὸ ἐπόψεως ὀργάνου πρὸς διατύπωσιν καὶ ἐκδήλωσιν αὐτῶν. Οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων στεροῦνται κατὰ κανόνα τῆς ἀναγκαίας φιλοσοφικῆς καὶ ἱστορικῆς προπαιδεύσεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἶναι συνήθως ἀνίκανοι διὰ πάσαν ἐπιστημονικὴν ἀφαίρεσιν...» ὁ καθηγητὴς **Χαριτωνίδης** σὲ συνέντευξή του στὴν ἐφημερίδα «Βαλκάνια» 7 Δεκ. 1928: «ἀνάγκη μεταβολῆς τοῦ προγράμματος τοῦ γυμνασίου, διότι εἶναι λυπηρὸν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη οἱ ἑλληνόπαιδες νὰ διδάσκωνται 10 καὶ 12 ὥρας τὴν ἐβδομάδα ἑλληνικὰ καὶ νὰ μὴ δύνανται οἱ πλεῖστοι νὰ διατυπώσωσι τὰς ἰδέας των». Ὁ καθηγητὴς γυμνασίου **Λ. Ἰωαννίδης** στὴ μελέτη του «Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ οἱ λογοτεχνικὲς μεταφράσεις» (Δελτ. Ὁμ. λειτουργῶν Μ. Ἐκπαιδ. Ἀπρίλιος 1932) ὑποστηρίζοντας ὅτι στὴ γυμνασιακὴ διδασκαλία τῶν κλασικῶν πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν πολὺ οἱ καλὲς μεταφράσεις, γράφει: «... τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν βαραίνει στὶς μαθητικὰς ψυχὰς σάν ἕνας κακὸς ἐφιάλτης. Ἄν... τὸ κάναμε προαιρετικὸ, ὅπως τὰ λατινικὰ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶχε καλύτερη τύχη τοῦ ἀτυχήναμε ἀδελφοῦ μαθήματος... θὰ ἦτανε πολὺ παράτολμο νὰ ὑποστηριχθῆ πὼς ἐγίνε κατορθωτὸ ὡς τώρα, τελειώνοντας ἕνας μαθητὴς τὸ γυμνάσιον νὰ ἔχει ἀποχτήσει γλωσσικὴ συνείδηση τοῦ ἀρχαίου λόγου... Τὰ 99% τῶν νεοελλήνων ποὺ τελειώνουν τὸ γυμνάσιον δὲν κατέχουν παρά ψιχία ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν... Δὲν γνωρίζουν τὴν ψυχὴ (τῶν κλασικῶν συγγραφέων) καὶ γι' αὐτὸ σ' ὄλο τους τὸ βίον διατηροῦν μιὰ δυσάρεστη ἀνάμνηση». Βλ. ἀκόμα **Καραχρήστου**: «Ἡ κοινωνία καὶ οἱ διδάσκαλοί της» σ. 15 κ. π. ὅπου ἔχομε ὀλοκληρωτικὴν μὰ τραγικὴν εἰκόνα τῶν ἀπόφοιτῶν τοῦ γυμνασίου ποὺ φοίτησαν στὰ 1924 στὸ μονοτάξιον διδασκαλεῖον Σερρῶν, κτλ. κτλ.

10 (σελ. 47). — «Εἶναι εἰς πάντας γνωστὸν ὅτι ἡ μακροχρόνιος πολεμικὴ περίοδος, ἣν διήγαγε τὸ ἔθνος ἡμῶν, αἰσθητότατον ἔσχε τὸν ἀντίκτυπον αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ μορφώσεως τῆς νεολαίας. Φυσικὴ δὲ συνέπεια τῶν ἀνωμάλων τούτων περιπετειῶν ὑπῆρξεν ἡ παραγωγή ἐπιστημόνων μὲ πενιχρὰ τὰ ἐπιστημονικὰ των ἐφόδια, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου οὔτε εἰς ἑαυτοὺς οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὠφέλιμοι. Καὶ ἂν ἡ βλάβη ἐκ τοιούτων ἀτελῶν ἐπιστημόνων εἶναι μεγίστη ἐπὶ παντὸς κλάδου τῆς δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅποια δύναται νὰ εἶναι ἐν τῇ ἐκπαίδευσί, ἐξ ἧς ἐξαρτῶμεν τὴν μὀρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς... Καὶ ἀτυχῶς αἱ ὑπηρεσιακαὶ ἐκθέσεις τῶν ἐπιθεωρητῶν πιστοποιοῦσι τὴν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἀνεπάρκειαν τῶν κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον ἐξεληθόντων ἐκ τοῦ πανεπιστημίου καθηγητῶν». Ἀπὸ τὴν εἰσηγητικὴν ἐκθεση τοῦ ὑπουργοῦ **Γόντικα** «εἰς τὸ σχέδιον νόμου περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαίδεψεως» ἐκδ. ἔθν. τυπογραφείου 1929.

11 (σελ. 47). — Ἀπὸ τὴν ἴδια μελέτη τοῦ **Τζουμελέα** μαθαίνομε πὼς ὅταν στὰ 1931 τὸ ὑπουργεῖον παιδείας ἀποφάσισε νὰ στείλῃ στὴν Εὐρώπῃ χωρὶς διαγωνισμὸν 18 φιλόλογους, εἶχαν ὑποβληθῆ 250 αἰτήσεις καθηγητῶν γυμνασίου. Ὅταν ὅμως ὁ ὑπουργὸς ζήτησε νὰ γίνῃ διαγωνισμὸς, ἔλαβαν μέρος ἀπὸ τοὺς 250 μόνο 52. Ἡ ἀναλογία αὕτη δὲν ἔχει βέβαια μεγάλη σημασία, γιατί γιὰ ἕνα διαγωνισμὸν χρειάζεται πάντα προετοιμασία ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ λίγες ἡμέρες. Εἶναι ὅμως καὶ αὕτη κάτι, ἀμα συλλογιστοῦμε ὅτι οἱ ὑποψήφιοι θὰ διαγωνίζονταν στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, ἐρμηνεῖα πεζοῦ κειμένου, στὴν ἀνάλυση ἑνὸς νεοελληνικοῦ λογοτεχνήματος καὶ στὴν ἱστορίαν, σὲ ὕλικὸ δηλαδὴ ποὺ τὸ διδάσκαν οἱ ἴδιοι χρόνια στὰ σχολεῖα τους.

12 (σελ. 49). — Ὁ ἴδιος γενικὸς ἐπιθεωρητὴς στὴν ἐγκύκλιον ποὺ εἶχε στείλει στοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς τῆς περιφερείας του ὅταν ἐτοίμαζε τὸ συνέδριον, δικαιολογώντας τὸ θέμα ποὺ ἔδωσε γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας μιᾶ γιὰ «τὸ κύμα τῆς συγχύσεως ὅπερ ὀγκοῦται περὶ τὴν μεθοδικὴν τοῦ μαθήματος τούτου... Οἱ διδάσκοντες, λέει, ἐνίοτε ἀσχολοῦνται εἰς ἀνεπιστημονικὰς ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως καὶ αὐθαιρέτους γενικεύσεις, ἄλλοτε... καθοδηγοῦνται ἀπὸ μιαν ἐσφαλμένην γενικὴν ἱστορικὴν σκοπιμότητα. Πάντα ταῦτα γίνονται ἐπὶ τῇ βλάβῃ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξετάσεως τῶν ἱστορικῶν δεδομένων ὡς καὶ τῆς μελέτης τῆς ἀξιολογικῆς καὶ τῆς ἰδιαζούσης μορφῆς ἐκάστης ἱστορικῆς περιόδου καὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἐμφανισθέντων ἰδιοτύπων πολιτισμῶν. Ἐνίοτε δὲ παρατηρεῖται καὶ μιὰ ὄλως ἀφελῆς ἀντίληψις περὶ τῆς ἱστορίας, ἡ ὅποια περιορίζει ταύτην εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν ἢ εἰς τὸν μεθοδικὸν τρόπον τῆς ἐργασίας ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν» Παιδαγ. Συνέδριον Ε' Ἐκπ. Περιφερείας, Θεσσαλονίκη 1933 σ. 3.

13 (σελ. 50). — Ὁ καθηγητὴς **Γ. Θέμελης** στὸ βιβλίον του «Ἡ διδασκαλία τῶν νέων ἑλληνικῶν» γράφει: Ὁ καταρτισμὸς μας στὰ νέα ἑλληνικὰ εἶναι ἑλλιπὴς γιὰ τοὺς πασίγνωστους λόγους: ἑλλειψὴ προπαρασκευῆς ἀπ' τὸ πανεπιστήμιον ἴσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἐλλειψὴ νεοελληνικῆς φιλολογίας γιὰ συμπλήρωσιν τῆς μὀρφωσῆς μας μετὰ τὴ μελέτη, καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκη νὰ γραφοῦν βοηθητικὰ βιβλία γι' αὕτη «εἶναι πολὺ φτωγὴ ἡ ἐπιστήμη τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας» ὑπάρχουν κάποια βιβλία κάποιων κλάδων, ἀλλὰ μᾶς χρειάζονται ἀκόμα πολλὰ, τὰ σπουδαιότερα. Μᾶς χρειάζεται μιὰ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς ἐπιστημονικῆ καὶ ἀναγνωρισμένη ἐπίσημα γιὰ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία. Κείμενο εἰδικὸ γιὰ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλίαν στὶς δύο κατώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου... συντακτικὸ τῆς νεοελληνικῆς μεθοδικὸ καὶ συνοπτικὸ... ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας μεθοδικὴ καὶ ὅσο γίνεται ἀντικειμενικὴ... Ἐκδόσεις τῶν συγγραφέων μετὰ ποικίλα σχόλια...» (σελ. 48). Καὶ στὴν εἰσηγησὴν του ποὺ ἔκανε γιὰ τὸ μάθημα τῶν νέων ἑλληνικῶν σὲ κάποιο ἐκπαιδευτικὸ συνέδριον, τονίζει πὼς εἶναι ἀνάγκη τὸ προσωπικὸ νὰ εἰδικεύεται: «δὲν μπορεῖ σήμερὰ νάμαστε λίγο ἀπ' ὅλα». Γυρεθεῖ ὅμως

ειδίκευση σχετική «νεοελληνιστής χωρίς αρχαία δὲν γίνεται, ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο». Παιδ. Συνέδρ. Ἐ' Ἐκπαιδ. Περιφέρειας, σ. 24. Τὴν ἔλλειψη βοηθητικῶν βιβλίων γιὰ τὰ νέα ἑλληνικά τονίζει καὶ ὁ Π. Σπανδωνίδης στὸ βιβλίον του «Ἡ διδασκαλία τῶν νέων ἑλληνικῶν» σ. 44, 48 κ. ἄ.

14 (σελ. 50). — Ὁ καθηγητὴς Δ η μ. Ἀναγνωστόπουλος ἀπαντώντας στὶς κατηγορίες τοῦ πρύτανη Ματθαίου τοῦ μετὰ τὴν μελέτη του «ποῖος πταίει διὰ τὴν ἀγραμματοσύνην» γράφει: «Ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ εὐρίσκεται ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. . . Τὸ πανεπιστήμιον, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, διατηρεῖ ἀκόμη διὰ τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν τῆς τὴν μεσαιωνικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς μελέτης αὐτῶν. Ἡ ἀπλὴ κατανόησις τῶν κειμένων ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως, ἡ ὁποία συνήθως ἐξαντλεῖται εἰς ἀπεραντολόγον διονυχιστικὴν καὶ λεπτομερῆ ἐξέτασιν περὶ τῆς χρήσεως λέξεων καὶ μορίων, περὶ τῆς πλοκῆς τοῦ ἀρχαίου λόγου. . . καὶ περὶ τῆς ἀπτικότητος ἢ μὴ γλωσσικῶν μορφῶν καὶ τύπων, κατατρίβει τὸν πλείστον χρόνον τῆς μελέτης τῶν φιλολογικῶν, χωρὶς οὔτε ἡ πλήρης κατοχὴ τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ οὔτε τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ ἀρχαίου λόγου οὔτε ἡ πρόσκτησις τοῦ περιεχομένου καὶ ἐνὸς ὅλου συγγραμματος νὰ κατορθοῦται. Ἡ συνεχὴς ἀφ' ἐτέρου ἀπὸ καθέδρας διδασκαλία ἰσχύει ὡς ἡ ἀρμόζουσα πανεπιστημιακὴ μέθοδος διδασκαλίας. . . Ἡ δημιουργικὴ ἀνάλυσις τῶν συγγραφέων. . . δὲν εὐρίσκει φιλόξενον ὑποδοχὴν εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς αἰθούσας. Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας. . . ἀπὸ τὰς περισσοτέρας πανεπιστημιακὰς ἑδρας κατατρίβεται εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἐκθεσιν πολιτικῶν γεγονότων, ἐπικουρούσης ἐνίοτε καὶ τῆς ρητορικῆς διαθέσεως ἐνίων καθηγητῶν. . . Μὲ τὰ ἐφόδια αὐτὰ τῆς σχολαστικῆς καὶ λεξιθηρικῆς μελέτης τῶν φιλολογικῶν, μετὰ τὴν μνημονικὴν ἀποταμίευσιν πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας καὶ μετὰ τὴν μετέωρον καὶ ἀφηρημένην γινῶσιν τμημάτων ἐκ τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν ἐξαποστέλλεται ναρκωμένος ὁ νεαρὸς ἐκπαιδευτικὸς εἰς τὸ βομβοῦν σμήνος τῆς σφριγώσης νεότητος νὰ δώσῃ ζωὴν, νὰ δημιουργήσῃ ἰδανικά, νὰ γαλθανίσῃ, νὰ γίνῃ ὁδηγός. Τίς πταίει. . . ;» (Δελτίον ὁμοσπονδ. λειτ. μέσης ἐκπαιδ. 30 Νοεμβρίου 1928).

15 (σελ. 53 σημ.). — "Ὅσο γιὰ τὴν ἀρχαία τέχνη, ποὺ τὴν ξεχώρισα στὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη, σημειῶνω τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν τοῦ Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ: «Ἡ ἀρχαία τέχνη ἦτο φυσικὰ δι' ἡμᾶς—μ' ὅλους τοὺς πανηγυρικοὺς καὶ τοὺς λυρισμοὺς διὰ τὸν ἀθάνατον Παρθενῶνα καὶ τὸν ἀνέφικτον Πραξιτέλη—βιβλίον σφραγισμένον σφραγίσιν ἐπτά καὶ — φοβοῦμαι — ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ παραμένῃ καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸ πολὺ πλῆθος τῶν μορφωμένων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγίστην πλειονότητα τῶν ἀρχαιολόγων μας, παρ' ὅλην τὴν τεραστίαν πρόδον, ποὺ ἰδιαιτέρως ὁ ἀρχαιολογικὸς κλάδος εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος καὶ τὴν ἱστορικὴν μέθοδον παρ' ἡμῖν ἔκαμεν». Zielinski - Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ «ἡμεῖς καὶ οἱ ἀρχαῖοι» σ. 240.

16 (σελ. 54). — «Παρ' ἡμῖν, γράφει ὁ Συκουτρῆς, ἡ ἀρκετὰ ἐντατικὴ ἐνασχόλησις μετὰ τοὺς ἀρχαίους δὲν ἔφερε τοὺς καρποὺς ποὺ ἐπεριμέναμεν, ἀναλόγους πρὸς τὰς καταβληθείσας προσπάθειάς. Παρέμειεν. . . κατὰ μέγιστον μέρος δι' ἡμᾶς γινῶσις καὶ ἐκμάθησις τοῦ νράμματος μᾶλλον, παρὰ προσοικειῶσις καὶ δημιουργικὴ ἐπεξεργασία τοῦ πνεύματος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. . . Μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν ὡς λογοτεχνίαν. . . οὐδέποτε συνεφιλιώθημεν οὐδέ συνήψαμεν κἀν ἀληθινὴν γινῶσιν». "Ο. π. σ. 237. Καὶ ἐπὶ σελίδα 243: «Ἡ σχέσις μας, λέει, μετὰ τοὺς ἀρχαίους ἐδημιούργησε μὲν ἀρίστους γραμματικούς. . . ἐσυνέχισεν ὅμως ὡς πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὴν στεῖραν παράδοσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ συνετέλεσεν, ὥστε πολλαχῶς καὶ παρὰ πολλοῖς ἡ ἀρξαμένη δημιουργία νεοελληνικοῦ πνευματικοῦ βίου ὄχι μόνον ἀνεξαρτήτως τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ν' ἀναπτυχθῇ, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ σπανίως ἐν συνειδητῇ πρὸς αὐτὴν ἀντιθέσει».

17 (σελ. 58 σημ.). — Παρόμοιο μέτρο εἶχε ἀναγκασθῆ νὰ λάβῃ ἡ Πολιτεία σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια: «Ἐν ἀρχῇ, ὡς φαίνεται, οὐδεμίαν ἀφορμὴν παραπόνου παρεῖχον οἱ καθηγηταί, ἀφεθέντες ἐλεύθεροι, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, νὰ ὀρίζωσι μόνοι τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας. Ἀλλὰ βραδύτερον ἤρξαντο ὀλιγοροῦντες τοῦ καθήκοντός των, εἰ μὴ πάντες, πάντως ἔνιοι ἐξ αὐτῶν, οὕτως ὥστε ἐδέησε νὰ ληφθῶσι μέτρα περὶ τούτου. Ἐν πρώτοις αἱ ἀπουσίαι αὐτῶν ἦσαν τόσαι, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ ἐν ἔτει 1867 ὑπουργός Χ. Χριστόπουλος νὰ προκαλέσῃ τὸ ἀπὸ 15 Σεπτ. Διάταγμα, δι' οὗ ἐπεβάλλετο ἡ τήρησις βιβλίου ἐν τῇ Πρυτανείᾳ, ἐν ᾧ ἀνεγράφετο καθ' ἑκάστην ἡ παρουσία ἢ ἀπουσία ἑκάστου καθηγητοῦ, ἀντίγραφον δ' αὐτοῦ ἐπεβάλλετο ἑκάστον μῆνα εἰς τὸ ὑπουργεῖον μετὰ τῶν μισθοδοτικῶν καταστάσεων. . . Ἀλλὰ μετὰ τινος μῆνας ἀνεκλήθη τὸ Διάταγμα ἐκεῖνο ὑπὸ τοῦ διαδόχου ὑπουργοῦ Α. Μυρομιχάλη. . . ἵνα μὴ ἐμβάλῃ ὡς ἔγραψεν. . . «εἰς τὴν δημοσίαν συνείδησιν λυπηρὰν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν εἰς τὴν εὐλαθεῖ ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των». Ἀθανασίου Εὐταξία «αἰτιολογικὴ ἐκθεσις τοῦ νομοσχεδίου περὶ ὀργανισμοῦ πανεπιστημίου» 1899 σ. 10.

18 (σελ. 64). — «Εἶναι ἀπαραίτητος μίᾳ ἄμεσος γενικὴ ἀναθεώρησις τοῦ καθορισμοῦ τῶν τακτικῶν ἐδρῶν τοῦ πανεπιστημίου. Διότι ἐν τῶν μεγαλυτέρων κακῶν τὰ ὁποῖα ἀνεπτύχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῶν ἐν γένει μισθῶν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, εἶναι ἡ πληθωρικὴ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τακτικῶν ἐδρῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ». Ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὅπως εἰδικεύονται ὑπὲρ τὸ μέτρον αἱ διάφοροι ἑδραὶ, ἐν τεύθειν δὲ ἀναγκάζονται οἱ καθηγηταί νὰ περιορίζουν τὴν διδασκαλίαν των καὶ δὲν δύνανται ν' ἀναπτύξουν ὅλας τὰς δυνάμεις των πρὸς ὄφελος τοῦ πανεπιστημίου. Ἐν τῇ φυσικομαθηματικῇ σχολῇ ἐπὶ παραδειγματι ὑπάρχουν δύο ἑδραὶ γεωμετρίας καὶ δύο ἑδραὶ ἀναλύσεως. . . καὶ μίᾳ ἔρθῃ θεωρητικῆς καὶ φυσικῆς μηχανικῆς. Βεβαίως ἐθὰ ἦτο πρακτικώτερον γὰρ ὀνομασθῶν ἀπὸ τούδε ὅλαι αἱ ἑδραὶ αὐταὶ ἀπλῶς ἑδραὶ τῶν μαθηματικῶν.

θά επέτρεπε τούτο εἰς τοὺς διαφόρους καθηγητὰς νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνουν διαρκῶς τὸ αὐτὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι... ἀνιαρὸν, θὰ ἀνεγνωρίζετο δὲ ἀμέσως ὅτι πέντε ἔδραι τῶν μαθηματικῶν εἶναι πολυτέλεια διὰ πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ἔχει μόνον 75 ἐν ὄλῳ τακτικούς καθηγητὰς, ἐνῶ τρεῖς ἔδραι διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστήμην θὰ ἦσαν ἐπαρκεῖς... Ἀνάλογος πολιτικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ δι' ἄλλας ἔδρας τῆς φυσικομαθηματικῆς σχολῆς ὡς καὶ τῶν λοιπῶν σχολῶν». Κ. Καραθεοδωρῆ. «Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» 1930 σ. 27.

19 (σελ. 70). — Σὲ γνωμοδότηση ποῦ εἶχε στείλει στὰ 1885 ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ στοῦ Ὑπουργεῖο Παιδείας γιὰ τὸν ὀργανισμό τοῦ πανεπιστημίου γράφει: «Ἀναγκαιότατον νομίζει πρὸς τούτοις ἡ Σχολὴ νὰ νομοθετηθῶσιν εἰσιτήριοι ἐξετάσεις διὰ τοὺς ἐκ τῶν γυμνασίων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον προσερχομένους σπουδαστὰς. Τὸ μέτρον τοῦτο πιστεύει ἡ Σχολὴ, ὅτι κατ' ἐξοχὴν θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐγγράφωσιν οἱ νέοι ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ Πανεπιστημίου Σχολαῖς δεόντως κατηρτισμένοι καὶ παρεσκευασμένοι πρὸς περαιτέρω ἐπιστημονικὴν σπουδὴν, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ κυριώτατον πρὸς τὴν ἀληθῆ προκοπὴν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἄνευ φοιτητῶν καλῶς πρὸς ἐπιστημονικὴν παιδείαν παρεσκευασμένων, πᾶν ἄλλο μέτρον καὶ πᾶσα φροντίς, ἥτις ἠθέλε ληφθῆ πρὸς διόρθωσιν τῶν πανεπιστημιακῶν πραγμάτων καὶ σκοπὸς θὰ ἦτο καὶ ματαιῶν. Τὴν ἴδια πρότασιν τὴν εἶχε κάμει ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ καὶ ἄλλες φορές σὲ πιὸ παλιὰ χρόνια.

20 (σελ. 70). — «... ἐπὶ πολλῶν φοιτητῶν εἶναι τυπικὴ ἡ φοίτησις εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἐνδιαφέροντος καὶ γοήτρου ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἡμῶν νεότητος. Δὲν ἐξεγείρεται παρ' αὐτῆς τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον οὔτε διὰ τῆς διδασκαλίας οὔτε διὰ τῶν φροντιστηρίων οὔτε διὰ τῆς καθόλου ἀναστροφῆς πρὸς τοὺς καθηγητὰς των, ὧν οἱ πλείστοι γνωρίζουσι τοὺς ὁμιλητὰς των τὸ πρῶτον ἐν καιρῷ ἐξετάσεων. Ἡ ἔλλειψις δὲ παντὸς συνδέσμου μεταξὺ φοιτητῶν, προτιθεμένου τὴν μελέτην καὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἐπιστήμης ἢ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ὡς ἀλλαγῶν, ἐμβάλλουσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνίαν, εἰς διασκέδασιν τῆς ὁποίας παρεκτρέπονται ἐνίοτε εἰς ὀλισθήματα, καθιστώντα αὐτοὺς δυστυχεῖς καθ' ὅλον τὸν μετὰ ταῦτα βίον». Ἀθ. Εὐταξία δ. π. σ. 12. Καὶ σελ. 47: «Ἡ δὲ καθιέρωσις τῆς Γυμναστικῆς καὶ τῆς Ὀπλομαχητικῆς παρὰ τοῖς φοιτηταῖς καὶ ἡ σύστασις σωματείων θὰ ἐξαγάγῃσιν αὐτοὺς ἐκ τῆς νῦν πνιγρᾶς ἀτμοσφαιρας καὶ θὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἐκ πάσης ἄλλης χαμαιζήλου διασκέδασεως...».

21 (σελ. 79). — Ἀπὸ τῆ γραπτῆ εἰσήγησιν ποῦ εἶχα δώσει στὴ σχολὴ: Πρέπει, ἔγραφα, νὰ ἰδοῦμε τί γίνεται στὴν πράξιν καὶ στὸ κεφάλι τῶν φοιτητῶν μας. Δίνω γενικὴς μονάχα γραμμὲς: Οἱ πρωτοετεῖς ἀκούνε 18 ὥρες κατὰ μέσον ὄρο τὴν ἑβδομάδα, χωρὶς τὴν ξένη γλῶσσα (μόλις 5 κάνουν γερμανικὰ ἢ γαλλικὰ). Ἀπ' αὐτὲς λατινικὰ μόνον 3 καὶ ἑλληνικὰ 4. Οἱ 4 ὅμως ὥρες τῶν ἑλληνικῶν εἶναι δύο γραμματολογία καὶ 2 λοιπὸν τοῦ Αἰσχύλου· δηλαδὴ τὸ πρῶτο μάθημα ὅπως ἔρχονται οἱ φοιτητὲς μας κινδυνεύει νὰ μείνῃ γι' αὐτοὺς χωρὶς περιεχόμενο, καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τίς δυνάμεις τους. Τὸ ἴδιο στὸν ἀέρα θὰ στάθῃ καὶ τὸ δίωρο μάθημα ποῦ ἀκούσαν γιὰ τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα. Νεοελληνικὰ ἀκούσαν ὅλοι μιά ὥρα μονάχα (πρὸς τὸ τέλος τοῦ χρόνου κάποια διόρθωσις) Οἱ ὥρες στοὺς δευτεροετεῖς ἀνεβαίνουν στὶς 30 μὲ τὴν ξένη γλῶσσα μαζί. Ἀπ' αὐτὲς ἑλληνικὰ μόνον 4 (γραμματολογία καὶ λοιπὸν), λατινικὰ οἱ περισσότεροι 2 ὥρες, φιλοσοφία ὅλοι σχεδὸν 5 ὥρες (1 μόνον ψυχολογία καὶ οἱ 4 φιλοσοφικὸ φροντιστήριον καὶ τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα. Οἱ ἴδιοι πέρσι εἶχαν ἀκούσει φιλοσοφία τὸν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ). Στὰ βυζαντινὰ 1 — 3 ὥρες (ἐποχὴ τῆς μεγάλης σιγῆς καὶ φροντιστήριον), ἰδιωτικὸ βίον 2 ὥρες, λαογραφία 1, γλῶσσα 3 καὶ ἱστορία μεσαιωνικὴ μὲ ἀσκήσεις 3. Στὸς τριτοετεῖς ἀνεβαίνουν ἀκόμα παραπάνω οἱ ὥρες, συχνὰ φτάνουν στὶς 35 χωρὶς τὴν ξένη γλῶσσα. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα: ἓνας τριτοετής ἔχει ἀκούσει στὰ τρία χρόνια: ἀρχαῖα ἑλληνικὰ 9 ὥρες, λατινικὰ 6, νεοελληνικὰ 3½, ἰδιωτικὸ βίον 4, δημόσιον βίον καθόλου, λαογραφία 1, βυζαντινὰ 9 ὥρες (ἢ μίαν τῆς τέχνης) φιλοσοφία 13 ὥρες (ἀπ' αὐτὲς ἠθικὴ, λογικὴ καὶ ψυχολογία 3). Ἐξαιρετικὸ βέβαιον τὸ παράδειγμα, μᾶς δείχνει ὅμως ὡς ποῦ μποροῦν νὰ φτάσουν οἱ φοιτητὲς ἅμα μείνουν ἀνοδήγητοι. Οἱ τεταρτοετεῖς ἀκούνε κατὰ μέσον ὄρο 22 - 23 ὥρες. Τώρα προσπαθοῦν ν' ἀναπληρώσουν ὅ,τι ἔχασαν στὸ μεταξύ. Γι' αὐτὸ τίς περισσότερες ὥρες τίς δίνουν στὰ κλασικὰ κείμενα, μὰ εἶναι πιά ἀργά. Κατὰ μέσον ὄρο ἔχουν ἀκούσει στὰ 4 χρόνια: φιλοσοφία 9 ὥρες (6—12), γλωσσολογία στοὺς δύο καθηγητὰς 9 (6 - 12), βυζαντινὰ 5 (4 - 10), ἰδιωτικὸ βίον 4, δημόσιον βίον 4, νέα ἑλληνικὰ 4, τέχνη 4, ἱστορία 12 καὶ παιδαγωγικὰ 5. Ἐνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους τεταρτοετεῖς ἔχει ἀκούσει μὲ τὴν σειράν στὰ 4 χρόνια ὥρες 27 - 30 - 40 - 23½ τὴν ἑβδομάδα». Ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ τὴν προφορικὴ μου εἰσήγησιν: Ἐνας τεταρτοετής ἀκούσε στὰ 4 χρόνια 25 ὥρες ἀρχ. ἑλληνικὰ, 15 ἱστορία, 12 φιλολογία, 10 γλωσσολογία, 7 λατινικὰ, 10 Realien, 4 λαογραφία καὶ 4 νεοελληνικὰ ἄλλος 8 ἀρχ. ἑλληνικὰ, 14½ γλωσσολογία, 5 λαογραφία, 8 Realien κτλ. Ἐνας τριετής 20 ἀρχ. ἑλληνικὰ, 8 βυζαντινὴ φιλολογία, 11 φιλοσοφία, 7 Realien κτλ. κτλ. «Συνέπεια, ἔγραφα, τῆς τέτοιας ἐλευθερίας ἓνα χάος σωστὸ στὸ κεφάλι τους ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ κατασταλάξῃ σὲ τίποτα. Τὸ βλέπομε ἅμα ἐξετάσωμε λιγάκι βαθύτερα τίς γνώσεις καὶ τίς ἱκανότητες ποῦ ἔχουν...».

22 (σελ. 80). — «Ἐξεταστέα ὅλη προπτυχιακῶν ἐξετάσεων πάντων τῶν πτυχίων πλὴν τοῦ τῆς κλασικῆς φιλολογοῦσιν: εἰς τὸ θέμα πρὸς μετάφρασιν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς... εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν εἶναι: Ξενοφῶν, Δημοσθένης, Θουκυδίδης (μετὰ τῶν δημαγοριῶν), Πλάτων. Ἐξεταστέα πρὸς τὴν διδασχθεῖσιν ὅλη κατὰ τὴν προφορικὴν προπτυχιακὴν ἐξέτασιν εἶναι: Ὀμηροσ, Ὀλόκληροσ, Σοφοκλήσ, Εὐριπίδοσ Ἐκάθη, Μήδεια, Ἰππόλυτοσ, δύο Ἰφιγένεια, Λυρικοί, ἔλεγειακοί καὶ ἰαμβικοί, Θεόκριτοσ, Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς φιλο-

λογίας, Γραμματολογίας γενική γνώσις τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν ἔργων τῶν κυριωτέρων συγγραφέων. Στοιχεῖα μετρικῆς, κριτικῆς καὶ ἑρμηνευτικῆς συνεξετάζομενα μετὰ τῶν συγγραφέων. — Στὶς προπαιδευτικαῖς ἐξετάσεις, στὸ τέλος τοῦ Α' χρόνου ἐξετάζονταν προφορικὰ: 6 λόγοι τοῦ Λυσία, 3 τοῦ Ἴσοκράτη, ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα ἢ Κύρου παιδεία καὶ Κύρου ἀνάθαισις καὶ ἡ Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου. — Ὁδηγὸς τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσ. σχολῆς, ἀριθ. δημοσ. πανεπιστ. Θεσσαλονίκης 73, 1935.

23 (σελ. 89 κ. 90).—Εἶδαμε στὴν ἱστορικὴ ἀνασκόπηση μὲ πόση δυσκολία κατόρθωσαν νὰ περιορίσουν τὸ ὕλικόν τῶν μαθημάτων καὶ τὸ ἀπλωμά τους σὲ περισσότερα χρόνια. Ἡ σχετικὴ διάταξις τοῦ νόμου 1911 δὲν ἐφαρμόστηκε, χρειάστηκε νὰ ξαναπονηστῆ στὸ νόμον τοῦ 1922, ἀλλὰ καὶ πάλι χωρὶς ἀποτέλεσμα, τὴν ξανάφερε ὁ νόμος τοῦ 1932, καὶ μόλις στὰ 1934, ὕστερα δηλαδὴ ἀπὸ 22 χρόνια μπήκε σ' ἐφαρμογὴν. Εἶδαμε ἀκόμα πὼς σὲ ὅλα τὰ προγράμματα, καὶ προπάντων στὸ τωρινόν, δὲν εἶναι κανένα μάθημα ταχτικῆς ἕδρας ποῦ νὰ μὴν τὸ ἐξετάζονται ὅλοι οἱ φοιτητές. Ἡ διάταξις τοῦ νόμου τοῦ 1932 ποῦ περιορίσει τὰ ἐξετάσιμα μαθήματα στὶς τμηματικὰς σὲ 3 καὶ στὶς πτυχιακὰς σὲ 5, δὲν μπόρεσε νὰ κρατηθῆ. Τὰ 3 ἔγιναν 7 καὶ 8 καὶ τὰ 5 φτάνουν σ' ἓνα πτυχίον τὰ 11. Καὶ ἀκόμα δὲν ὑπάρχει ταχτικὸς καθηγητὴς ποῦ νὰ μὴν ἐξετάξῃ στὰ πτυχιακὰ στὸ ἓνα ἢ στὸ ἄλλο πτυχίον, ἢ φιλοσοφία μάλιστα ἔχει ἀγκαλιάσει καὶ τὰ δύο, ἀν καὶ ὀλόκληρη ἢ συστηματικὴ ἔχει ἐξεταστῆ μιὰ φορά τὸ δεῦτερον χρόνον. Ἡ ἴδια τάξις ἦταν καὶ στὸ πρόγραμμα τῆς Θεσσαλονίκης, γιατί κι ἐκεῖ ὁ κάθε ταχτικὸς καθηγητὴς θὰ ἐξετάζεε στὰ πτυχιακὰ σ' ἓνα ἢ δύο ἢ κάποτε καὶ τρία πτυχία. Στὴ Θεσσαλονικὴ ὁμῶς δίπλα στὴν τάξις αὐτὴ ἦταν ἐντονη καὶ ἡ ἀντίθετη προσπάθεια, νὰ περιορισθῆ δηλαδὴ τὸ ἐσωτερικόν αὐτὸ ἐμπόδιον ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ προσωπικόν. Κι ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συνεξέτασις εἶχαμε καὶ ἀρκετὰ μαθήματα ποῦ δὲν τὰ ἐξεταζόταν ἢ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη φοιτητικὴ ὁμάδα, ἀνάλογα μὲ τὸ πτυχίον ποῦ ἔπαιρνε.

24 (σελ. 94).—Εἶναι χαρακτηριστικόν πὼς ὁ Kerschesteiner, ἀν καὶ μαθηματικὸς, στὸ βιβλίον του «ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία τῶν φυσιογνωστικῶν» (μετάφρασις Χαντέλη) τὴ μορφωτικὴ ἀξία τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν τὴ βάζει ἀπὸ ὀρισμένη ἀποψη ἀπάνω σχεδὸν ἀπὸ τὰ φυσιογνωστικά. Σὲ δύο μεταφραστικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Ὀράτιον καὶ τὸν Πίνδαρον ἀναλύει τὸν τρόπον ποῦ δουλεύει τὸ μυαλόν μας, ὅταν προσπαθοῦμε νὰ μεταφράσωμε ἓνα κλασικόν κείμενον. Βασανίζομε τὴν περίοδον λέξι μὲ λέξι καὶ φράσι μὲ φράσι, γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ βροῦμε τὴ σωστὴ λέξι, τὴν ἑκφράσι ποῦ μᾶς δίνει τὸ πραγματικόν νόημα. Δὲ δεχόμεσθε ἀβασάνιστα τὴν πρώτην εἰκάσιαν ποῦ μᾶς ἔρχεται στὸ νοῦν, παρὰ τὴ ζυγιάζομε καὶ τὴν κρατοῦμε μετέωρη γιὰ νὰ ἐξετάσωμε ἄλλη καὶ ἄλλη, ὥσπου νὰ πετύχωμε τὴν πιὸ καλήν. Γιὰ νὰ νιώσωμε τὸ κείμενον, λέξεις, λεχτικοὶ τρόποι, μεταφορικὰς ἑκφράσεις, συνταχτικὴ πλοκή κτλ. πρέπει νὰ βροῦν τ' ἀντίστοιχὰ τους στὴ γλῶσσαν μας, γίνονται ἔτσι πιὸ συνειδητὰ καὶ ζωντανεύουν μ' αὐτὴν, ἔτσι ὁμοῦ μὲ τὴν ξένη γλῶσσαν δουλεύεται βαθύτερα καὶ ἡ δικήν μας, καὶ μ' αὐτὴν μυαλόν καὶ ψυχὴν.

25 (σελ. 116).—Πρὶν ἀφομοιωθοῦν τὰ προγράμματα τῶν δύο σχολῶν, εἶχαμε στὴ Θεσσαλονικὴ ἓνα πτυχίον φιλοσοφικοπαιδαγωγικόν, ποῦ ἔνωσε μὲ φιλοσοφίαν καὶ παιδαγωγικήν. Ἡ ἔνωσις αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθῆ μὲ τὴν βάση ποῦ ἔχομε βάλει, γιατί καὶ οἱ δύο εἰδικότητες εἶναι πλατιῆς καὶ δύσκολες καὶ θέλουν δουλειὰ καὶ καιρὸν πολύν. Ἔπρεπε νὰ χωρίσωμε καὶ νὰ μείνῃ μόνον τὸ φιλοσοφικόν πτυχίον. Εἰδικόν παιδαγωγικόν πτυχίον δὲ χρειάζεται γιὰ τὴ μέση παιδείαν στὸ προσωπικόν τῆς φτάνει ἢ παιδαγωγικὴ μόρφωσις ποῦ θὰ πάρῃ καὶ πρὶν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὶς πτυχιακὰς ἐξετάσεις. Παιδαγωγικὴ μόρφωσις βαθύτερη καὶ πλατυτέρα χρειάζεται γιὰ τὶς διευθύνσεις καὶ ὑποδιευθύνσεις στὰ διδασκαλεῖα ἢ τὶς παιδαγωγικὰς ἀκαδημίας. Τέτοια ὁμοῦς μόρφωσις μπορεῖ νὰ σταθῆ μόνον σὲ πτυχίουχους πιά τῆς φιλοσοφικῆς καὶ φυσικομαθηματικῆς σχολῆς ὅποιος ἀπ' αὐτοὺς θέλει θὰ τὴν ἀπόχτησι μελετώντας γιὰ σχετικόν διδακτορικόν δίπλωμα. Ὅσο γιὰ ἀνώτερες βέσεις στὴ δημοτικὴν παιδείαν ἔχομε τὴ μετεκπαίδευσιν τῶν δημοδιδασκάλων στὸ πανεπιστήμιον, ἓνα θεσμὸν ποῦ εἶναι ἀσχετὸς μὲ τὸ θέμα μου καὶ δὲν μποροῦμε νὰ τὸν ἐξετάσωμε τώρα.

26 (σελ. 116).—Στὴν εἰσήγησιν ποῦ εἶχα κάμει στὴ σχολὴ Θεσσαλονίκης γιὰ τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν, πρότεινα ἀντὶ δύο νὰ γίνωμεν τρία φιλολογικὰ πτυχία: ἓνα κλασικόν, ἓνα νεοελληνικόν κι ἓνα βυζαντινόν, καὶ τὰ δύο τελευταῖα νὰ στηριχτοῦν στὴν ἴδιαν μορφωτικὴν βάση μὲ τ' ἄλλα πτυχία. Ἡ πλειοψηφία ὁμοῦς τῆς σχολῆς δὲ δέχτηκε τὴν πρότασιν γιὰ τὸ βυζαντινόν πτυχίον, καὶ βρίσκω πὼς ἡ ἀπόφασίς τῆς ἦταν σωστὴ. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ποῦ τὸ πτυχίον αὐτὸ μὲ ὅλην τὴν μορφωτικὴν βάση ὅπου θὰ στηριζόταν, θὰ ἦταν πολὺ φτωχόν, ἀλλὰ καὶ στὴν γυμνασιακὴν ἐργασίαν δὲ θὰ εἶχε νὰ προσφέρῃ τίποτα. Οἱ βυζαντινὰς φιλολογικὰς σπουδὰς ἔχουν βέβαια γιὰ τὴν μελέτην τοῦ πολιτισμοῦ μας σημασίαν, ἢ σημασίαν τους ὁμοῦς γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς μέσης παιδείας εἶναι πολὺ μικρὰ. Ὅσα στοιχεῖα χρειάζονται γιὰ τὴν ἔρευναν στὰ νεοελληνικὰ θὰ τ' ἀποχτοῦσε ὁ φοιτητὴς τοῦ νεοελληνικοῦ πτυχίου μὲ τὸ εἰδικόν μάθημα τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας. Ἄν πάλι ἓνας φιλόλογος ἐνιωθε κλίσιν γιὰ νὰ καταγίῃ εἰδικὰ μὲ μελέτας βυζαντινὰς, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ κάμῃ παίρνοντας σχετικόν διδακτορικόν δίπλωμα.

27 (σελ. 116).—Ὅπως σημείωσα π. σ. 116, στὴν σχολὴ Θεσσαλονίκης τὸ φιλολογικόν πτυχίον ἦταν πρὶν χωρισμένον σὲ δύο: ἓνα τῆς κλασικῆς φιλολογίας καὶ ἄλλο τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ κρατηθῆ μόνον, ἀν τὸ τελευταῖον πτυχίον γινόταν καθαρά νεοελληνικόν καὶ στηριζόταν στὴν μορφωτικὴν βάση ποῦ βάλουμε γιὰ ὅλα τὰ πτυχία. Σὲ τέτοια περίπτωσις θὰ ἔπρεπε τὰ λατινικὰ νὰ κατεβοῦν σὲ μάθημα προπτυχιακόν, καὶ νὰ τονιστοῦν περισσότερο: α) ἢ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ ἢ μελέτη ξένων λογοτεχνικῶν ἔργων β) ἢ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, καὶ τὸ σχετικόν γλωσσολογικόν μάθημα νὰ γίῃ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια εἰδικὰ μὲ συντελεστὴν 2, τὸν

ίδιο δηλαδή με τ' ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνικά· γ) ἡ βυζαντινὴ φιλολογία καὶ ἡ λαογραφία ν' ἀπλωθοῦν περισσότερο, καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ μαθήματα νὰ γίνουν αὐθύπαρχτα πτυχιακὰ με συντελεστὴ ὅμως 1. Τ' ὠρολόγιο πρόγραμμα τοῦ πτυχίου αὐτοῦ θὰ ἦταν τότε ἔτσι:

Μ α θ ῆ μ α τ α	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολο
1. Ἀρχαία ἑλληνικά	8	5	6	5	24
2. Νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ ξένα λογοτεχν. ἔργα	3	2	2	3	12
			1	1	
3. Γλωσσολογία ἀρχαία καὶ νεοελληνικὴ *	2	2	—	—	8
	—	—	2	2	
4. Βυζαντινὴ φιλολογία	—	—	—	3	3
5. Λαογραφία	—	—	2	1	3
6. Λατινικά	8	4	—	—	12
7. Τέχνη ἀρχαία	—	2	—	—	4
8. Τέχνη βυζαντινὴ Ἐπίσκεψη ἀρχ. μνημείων	—	1	—	—	
9. Νεοελληνικὴ ἱστορία	—	3	—	—	3
10. Συστηματικὴ φιλοσοφία	2	4	—	—	6 2½
11. Ἀρχαία φιλοσοφία	—	—	2½	—	
12. Παιδαγωγικά	—	—	2	2	4
Σύνολο	24	23	17½	17	

* Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας. Μέσα στὶς ὥρες τῆς νεοελληνικῆς γλωσσολογίας εἶναι καὶ οἱ ὥρες τῆς γενικῆς γλωσσικῆς.

Τὸ εἰδικὸ κλασικὸ πτυχίον θὰ εἶχε τὸ ἴδιον πρόγραμμα με τὸ ἐνωμένον φιλολογικόν, με τὴ διαφορὰ πὺ τὶς τρεῖς πρῶτες ὥρες τοῦ Δ' χρόνου θὰ τὶς ἔπαιρνε μιά ἀπὸ τὶς κλασικὰς μόνον φιλολογίας, καὶ τὸ μάθημα τῆς λαογραφίας θὰ συντομευόταν σὲ μιά ὥρα. Τοὺς λόγους πὺ προτίμησα τὸ ἐνιαίον φιλολογικόν ἀπὸ τὰ δυὸ χωριστὰ πτυχία τοὺς ἔχω εἰπεῖ παραπάνω (σελ. 116). Τὴν οὐσιαστικὴν διαφορὰ τοῦ νεοελληνικοῦ πτυχίου ὅπως τὸ ἔδωσα ἐδῶ, ἀπὸ τὸ πτυχίον Θεσσαλονίκης, τὴ βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὅταν συγκρίνη τὰ δυὸ σχετικὰ προγράμματα (π. σ. 77).

28 (σελ. 131).—Ὅπως λέω καὶ στὸ κείμενον, ὁ νέος νόμος τοῦ 1930 γιὰ τὴ μόρφωση τῶν καθηγητῶν τῆς γαλλικῆς ἔδωσε τὴ μόνη σωστὴ κατεύθυνση, πὺ μπορούσε νὰ δοθῆ στὸ ζήτημα αὐτό. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἴδια ἡ Πολιτεία ἀφῆσε με τὶς ἐνέργειές τῆς νὰ συνεχιστῆ ἡ παλιὰ κατάστασις σὲ σημεῖον ἐπικίνδυνον. Γιατὶ στὸ μεταξύ ἐξακολούθησαν νὰ μοιράζονται πτυχία με τὸ παλιὸ σύστημα, κι ἔτσι βυῖκαν καὶ πολλοὶ νέοι ὑποψήφιοι πὺ παίρνουν τὶς καθηγητικὰς θέσεις τῆς γαλλικῆς, καὶ φυσικὰ ἕνας νέος φοιτητὴς πολὺ δύσκολα πηγαίνει πιά νὰ σπουδάσῃ 4 χρόνια γιὰ νὰ μείνῃ ἔπειτα ἀδιόριστος. Ἔτσι μετριοῦνται στὰ δάχτυλα ὅσοι θέλησαν νὰ πάρουν τὸ πτυχίον τοῦ νέου νόμου, καὶ ἂν δὲ λάθουν ριζικὰ μέτρα, τὸ κακὸ ὅε θὰ σταματήσῃ. Εἶναι ἀνάγκη ὄχι μόνον νὰ μὴ διορίζεται πιά κανεὶς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀδιόριστους πὺ ἔχουν τὰ παλιὰ προσόντα, παρά καὶ ἀπὸ τὸ σημερινὸ προσωπικόν νὰ φύγουν ὅσοι δὲν μποροῦν με καμιά μετεκπαίδευσιν νὰ καλυτερέψουν ὅπωςδήποτε τὴν ἐπικίνδυνον διδασκαλίαν τους.

29 (σελ. 150).—Γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς βλ. Α. Δελμοῦζου α) «Δημοτικισμὸς καὶ παιδεία» Ε' ὁμιλία· β) «Παιδεία καὶ ἐθνικὴ μόρφωσις» περιοδικὸ «Ἐργασία» 4 Ὀκτ. 1930, γ) «Οἱ πρῶτες προσπάθειες» σελ. 40, δ) «Κατευθύνσεις ἑλλην. παιδείας» Πρακτικὰ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ἔκδ. Δ. Δημητράκου.

30 (σελ. 157).—Στὴ μελέτη αὐτὴ ὄρισα τ' ὄριο τῶν ἱκανῶν φοιτητῶν σὲ 20 περίπου στοὺς ἑκατὸ ἀπ' ὅσους ἐξετάζονται. Γιὰ τ' ὄριο αὐτό θὰ μπορούσαν νὰ γεννηθοῦν πολλὰς ἀμφιβολίες, καὶ προπάντων ἡ ἀντίρρηση πὺς καὶ ἂν ἀκόμα τὸ ὑποθέσωμε σωστὸ γιὰ μιά χρονιά, δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ σταθερὸ καὶ νὰ ἰσχύῃ γιὰ ὅλες. Γιατὶ ἡ πείρα καὶ ἀπὸ τὶς εἰσιτήριες ἐξετάσεις καὶ ἀπὸ τὶς φοιτητικὰς σπουδὰς μᾶς δείχνει πὺς δὲν ἔχομε πάντα τὸ ἴδιον ποιοτικὸ ἐπίπεδον τῶν νέων· εἶναι χρονιὰς πὺ ἀνεβαίνει καὶ ἄλλες πὺ κατεβαίνει. Ἡ παρατήρησις εἶναι σωστὴ. Ἀλλὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια μαζί βγαίνει ἕνα μέσο ὄρος, μιά γενικὴ ἐντύπωσις γιὰ τὴν ποιότητα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ στὶς παρατηρήσεις μου ἀκόμα γιὰ τοὺς νέους πὺ ἔμπαιναν στὶς διάφορες σχολὰς, δὲν πῆρα κάθε χρόνον χωριστὰ παρά πολλοὺς μαζί. Ἄλλη ἀντίρρηση θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ σχετικὰ με τὰ τελευταία χρόνια: Τώρα δηλαδή πὺ ὁ numerus clausus ἐγίνε μικρότερος καὶ κρατήθηκε, οἱ ὑποψήφιοι ἀναγκάζονται νὰ μελετοῦν πολὺ περισσότερο ἢ νὰ πηγαίνουν σὲ φροντιστήρια,

κι έτσι έτοιμάζονται καλύτερα. Αυτό όμως θ' άλλαζε τό ποσοστό τῶν ικανῶν, μόνο ἂν τέτοια προετοιμασία μπορούσε νά διορθώσῃ πνευματικά παραστρατήματα χρόνων πολλῶν, νά δουλέψῃ δηλαδή τό ἀδούλευτο μυαλό. Κι αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τοῦ πῆρα γιά βάση, ὅταν λογαριάζα πόσοι ἀπόφοιτοι μπορούν νά παρακολουθήσουν ἐπιστημονικές σπουδές.

31 (σελ. 162). — Λογαριάζω πῶς καί στίς δυό σχολές μαζί 10 ὑποτροφίες ἀπό 2000 καί 20 βοηθήματα ἀπό 1000 δραχμές τό μήνα, θά δώσουν πολὺ καλά ἀποτελέσματα. Τά σχετικά ἔξοδα θ' ἀρχίσουν ἀπό 480.000, καί στά πέντε χρόνια θά φτάσουν τά διόμισι ἑκατομμύρια τό χρόνο. Ποσὸ βέβαια κάθε ἄλλο παρά μικρὸ· ἀλλὰ ἓνα μεγάλο μέρος του μπορεῖ νά τό ἀναλάβουν σχετικά κληροδοτήματα πού υπάρχουν σήμερα. Τά κληροδοτήματα αὐτά τά παίρνουν τώρα νέοι πού εἶναι ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ δωρητῆ, τό συνηθισμένο ὅμως εἶναι νά τό δίνουν χωρὶς οὐσιαστικὸ ἔλεγχο, καί συχνά χωρὶς διαγωνισμό, κι έτσι σπουδάζουν ἀνέξοδα στὸ πανεπιστήμιο καί φοιτητὲς μέτριοι ἢ καί ἀνίκανοι. Ἡ προτίμηση βέβαια γιά τοὺς πατριῶτες τοῦ κληροδότη εἶναι σωστή, μπορεῖ ὅμως νά δικαιολογηθῆ μόνο, ἂν αὐτοὶ εἶναι τό ἴδιο ικανοὶ μὲ ξένους ἀπόφοιτους· ἄλλιῶς δίκαιο εἶναι νά παίρνουν τό κληροδοτήμα οἱ ικανότεροι ἀπ' ὅπου καί ἂν κατάγονται.

— Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς δαπάνης αὐτῆς ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς προπολεμικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς καί εἶναι φυσικὸ νά κἀνῃ σήμερα ἀστεία ἐντύπωση. Μόλα ταῦτα τὸν ἀφήνω, γιατί συμπληρώνει ἀπὸ ὀρισμένη ἄποψη τό κείμενο. 1943.

32 (σελ. 166). — Γιά τέτοιο σκοπὸ νομίζω πῶς φτάνουν δυό χρόνια, μὲ τὴν προϋπόθεση πάντα ὅτι οἱ ὑποψήφιοι πρέπει νά κατέχουν τὴ γλώσσα τοῦ τόπου ὅπου θά σπουδᾶσουν. Καί γιά τόσο ὅμως διάστημα τό πιὸ σωστὸ θά ἦταν νά στέλνονται κατὰ προτίμηση διδάκτορες, γιατί αὐτοὶ θά νῆκαν καλύτερα προετοιμασμένοι ν' ἀκολουθήσουν ἓνα ἐπιστημονικὸ κλάδο καί τὴ διδαχτικὴ του. Καί πάλι ὅμως ὄριο ἡλικίας ὄχι ἀπάνω ἀπὸ 35 χρόνια, ἐνῶ στίς ἀδείες ἔφτασε τ' ὄριο καί στά 42, σὲ ἡλικία δηλαδή πού μόνο ἐξαιρεση θά νῆκαν ὅσοι μπορούν νά ὠφεληθοῦν πραγματικά. Ἄν μέσα σ' αὐτοὺς θά φανοῦν κι ἐπιστήμονες κατάλληλοι γιά πανεπιστημιακὴ θέση, τόσο τό καλύτερο· αὐτὸ ὅμως θά νῆκαν τυχαῖο καί ὄχι σκοπὸς τῆς ὑποτροφίας. Ἄλλὰ καί γιά λιγότερο ἀπὸ δυό χρόνια, γιά ἓνα ἑξάμηνο π. χ., μπορεῖ νά δίνονται ἀδείες σὲ δοκιμασμένους ἐκπαιδευτικούς, μὲ περιορισμένο σκοπὸ: νά μελετήσουν καί στὴν ξένη πράξη ἓνα πρόβλημα διδαχτικὸ ἢ καί γενικότερα σχολικὸ, πού ἔχει σημασία γιά τὴν παιδεία μας καί τοὺς ἀπασχόλησε στὸ ἐπάγγελμά τους.

33 (σελ. 170). — Στὴ Θεσσαλονίκη οἱ ἑκτακτοὶ καθηγητὲς, ἀκόμα καί οἱ «αὐτοτελεῖς», ἦταν στὸ περιθώριο τῆς σχολῆς, ἢ ἂν λάβαιναν κάποτε μέρος σὲ ζητήματα σοβαρά, ἢ γνώμη τους εἶχε μόνο θεωρητικὴ σημασία, ἀφοῦ δέν εἶχαν τό δικαίωμα νά ψηφίσουν ὅπως οἱ ταχτικοί. Τὴν κατάσταση αὐτὴ θέλησε νά διορθώσῃ ὁ νέος πανεπιστημιακὸς νόμος ὀρίζοντας ὅτι: «τῶν συνεδριάσεων τῶν σχολῶν, πλὴν τῶν ἀφορώσων εἰς τὴν ἐκλογὴν τακτικοῦ, ἐκτάκτου ἢ ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ ἢ τὴν ἐξέτασιν ζητήματος ἀφορώντος τακτικῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς ἢ τὴν κρίσιν ἐκτάκτου καθηγητοῦ, μετέχουσιν ὀποχρεωτικῶς μετὰ ψήφου μὲν οἱ ἑκτακτοὶ καθηγηταί. . .». Ἡ διάταξη ὅμως αὐτὴ θά μπορέσῃ νά ἐφαρμοστῆ οὐσιαστικὰ μόνον, ὅταν καταργηθῆ ἡ προσωρινότης τῆς ἐκτακτῆς καθηγησίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

---

* Τὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιογραφίας, πού εἶχαν γραφῆ σύγχρονα μέ τῆ μελέτῃ αὐτῇ, χάθηκαν δυστυχῶς στό τυπογραφεῖο. Ἔτσι ἀναγκάστηκα νά τὰ ξαναγράψω, ἀλλά μέσα σέ ὅρους τόσο δύσκολους, πού ἦταν πιά ἀδύνατο ἡ δεύτερη αὐτῇ βιβλιογραφία νά περιλάβῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα πού εἶχαν δοθῆ στήν πρώτη.

Ε.Υ.Δ.Τ.Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ι. Νόμοι και Διατάγματα.

Α. Έλληνικά.

1. Για την ιστορία της πανεπιστημιακής νομοθεσίας ως το 1899 βλ. 'Αθ. Εύταξια «αιτιολογική έκθεσις του νομοσχεδίου περί οργανισμού του πανεπιστημίου». Ξεχωρίζω τρία βασικά Διατάγματα:

α. Δ. της 31 Δεκ. 1936 «περί συστάσεως του πανεπιστημίου».

β. Δ. της 14 'Απριλ. 1937 «περί προσωρινού οργανισμού του συσταθσομένου πανεπιστημίου».

γ. Δ. της 11 Μαΐου 1842 «περί εξετάσεων τῶν φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου».

2. 'Οριστικός οργανισμός του πανεπιστημίου γίνεται στα 1911 με τὸ Ν. ΓΩΚΓ' για τὸ ἔθν. πανεπ. καὶ τὸ Ν. ΓΩΚΕ' για τὸ Καποδιστριακὸ (φιλοσ. σχολή, θεολογική, νομική). 'Ορίζονται τμηματικές εξετάσεις, ἡ διάρκεια τῆς διδασκαλίας «τοῦ εἰς ἕκαστον καθηγητὴν ἀνατιθεμένου μαθήματος δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν διετίαν» ἀλλὰ «διὰ Β. Δ. δύναται ἡ διδασκαλία νὰ παραταθῇ ἐπὶ ἕν ἔτος κατὰ πρότασιν τῆς οἰκείας σχολῆς». Στὶς πτυχιακὲς εξετάσεις ἐξετάζονται τὰ μαθήματα τοῦ Δ' χρόνου καὶ ἀκόμα δυὸ ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν τριῶν πρώτων χρόνων ποὺ ὀρίζονται με κλῆρο τὴν ὥρα τῶν εξετάσεων.

3. Δ. της 25 'Απριλ. 1913 «Κατὰ τὸ ἄρθρον 14 τοῦ Ν. ΓΩΚΕ' παρατείνεται ἐπὶ ἕν ἔτος ὁ χρόνος τῆς ἐν τῇ φιλοσ. σχολῇ διδασκαλίας τῶν μαθημάτων τῆς γλωσσολογίας, τῆς ἱστορίας, τῆς ἑλλ. ἀρχαιολογίας, τῆς ρωμ. ἀρχαιολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας».

4. Δ. της 25 'Απριλ. 1913 «περὶ ὀρισμοῦ τῶν κατ' ἔτος διδασκομένων μαθημάτων ἐν τῇ φιλοσ. σχολῇ τοῦ Καποδιστρ. πανεπιστημίου».

5. Με τὸ νόμο 2905 τοῦ 1922 γίνεται νέος οργανισμὸς τοῦ πανεπιστημίου: Εἰσάγει εἰσιτήριες εξετάσεις στὸ πανεπιστήμιο, «ἡ διδασκαλία ἑκάστου ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος δὲν δύναται νὰ ἐκτείνεται πέραν ἑνὸς πανεπ. ἔτους.— Ἡ διδασκαλία ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων περιλαμβάνομένων ἐν καθηγητικῇ ἔδρᾳ καὶ δι' ἃ δὲν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁμοειδῆς ἔδρα, δὲν δύναται νὰ διαρκῇ πέραν τῶν δύο ἐτῶν», οἱ ὥρες τῶν ἀκροάσεων καὶ φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων ὀρίζονται σὲ 30 τὴν ἑβδομάδα— ἡ κάθε σχολὴ ὅταν καταρτίζη τὸ πρόγραμμά της «προνοεῖ ὅπως καθίσταται ἐφικτὴ ἢ κατὰ τὴν διδασκαλίαν συνεχοῦς φοιτήσεως παρακολούθησις ἀπάντων τῶν ὑποχρ. μαθημάτων».

6. Με τὸ νόμο 5343 τοῦ 1932 ἀλλάζει πάλι ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀθην. πανεπιστημίου. Ἀπὸ τὶς κυριότερες νέες διατάξεις τὶς σχετικὲς με τὸ θέμα μας: Ἡ φιλοσ. σχολὴ ἀντὶ ἑνα δίνει τρία πτυχία, στὶς τμηματικὲς εξετάσεις ἐξετάζονται μόνο τρία μαθήματα καὶ στὶς πτυχιακὲς πέντε, εἰσάγεται ὁ θεσμὸς τῶν ἐντεταλμένων ὑφηγητῶν καὶ ἐκτάκτων καθηγητῶν.

7. Με τὸ νόμο 6043 τοῦ 1934 τὰ τρία πτυχία τῆς ἀθην. φιλοσ. σχολῆς γίνονται δύο.

8. Δ. τῆς 17 Αὐγ. 1934 ὀρίζει τὰ ὑποχρεωτικὰ μαθήματα κάθε χρόνου καὶ τὶς ὥρες τῆς διδασκαλίας τοῦ καθενός, ὀρίζει τὰ μαθήματα ποὺ ἐξετάζονται στὶς πτυχιακὲς ἐξετάσεις, ὅσα ἐξετάζονται στὶς τμηματικὲς καὶ ἐκεῖνα ὅπου οἱ φοιτητὲς κάνουν μόνο γραπτὴ ἀσκηση.

9 Δ. τῆς 29 Νοεμβρ. 1937 «περὶ τῶν ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσ. σχολῆς τοῦ πανεπ. Ἀθηνῶν καὶ τῶν τμηματικῶν καὶ πτυχιακῶν ἐξετάσεων αὐτῶν» καταργεῖ τὸ προηγούμενο Δ. Στὶς τμηματικὲς ἐξετάζονται τώρα ὅλα τὰ μαθήματα τῆς χρονιάς, καὶ στὶς πτυχιακὲς ἀντὶ τὰ πέντε τοῦ νόμου 5343 ἐξετάζονται στὸ ἓνα τμῆμα 6 καὶ στὸ ἄλλο 9 μαθήματα.

10. Δ. τῆς 19 Δεκ. 1938 «περὶ καθορισμοῦ τῶν ἐδρῶν τῆς φιλοσ. σχολῆς».

11. Ἄν. Ν. ἀρ. 1430 τοῦ 1938 «περὶ ἀντικαταστάσεως, τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως ἀρθρῶν τοῦ Ν. 5343 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ πανεπ. Ἀθηνῶν». Ἀναφέρεται στὸ διδαχτικὸ προσωπικὸ τοῦ πανεπιστημίου, στὸν τρόπο ἐκλογῆς του ποὺ κανονίζεται σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς δικτατορίας, εἰσάγεται ὁ θεσμὸς τῶν ἐπικουρικῶν καθηγητῶν καὶ τὸ βιβλίον ὕλης καὶ παρουσίας τῶν καθηγητῶν.

12. Δ. τῆς 9 Σεπτ. 1939 «περὶ καθορισμοῦ τοῦ τρόπου τῆς διενεργείας τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων εἰς τὰ πανεπ. Ἀθ. καὶ Θ/νίκης». Οἱ ἐξετάσεις γίνονται στὶς ἔδρες τῶν γενικῶν ἐπιθεωρητῶν (π. σ. 155).

13. Δ. τῆς 30 Ἰουλ. 1930 «περὶ ὀρισμοῦ ἀριθμοῦ εἰσακτέων εἰς τὰς σχολὰς τῶν πανεπ. Ἀθ. καὶ Θ/νίκης».

14. Ν. 4595 «περὶ μορφώσεως καθηγητῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσης».

15. Ν. Δ. 917 τοῦ 1941 καταργεῖ τὸ θεσμὸ τῶν ἐπικουρικῶν καθηγητῶν.

16. Ἰδρυτικὸς νόμος τοῦ πανεπ. Θ/νίκης 3341.

17. Ὁδηγὸς φοιτητῶν φιλοσ. σχολῆς Θ/νίκης.

18. «Ἐπετηρίδες» καὶ «πεπραγμένα» τῶν δυὸ πανεπιστημίων.

Β. Γερμανικά.

1. Die Prüfungsordnung für das höhere Lehramt in Bayern, v. F. Burger, 1930. V. W. Jacobi München. Στὸ ἴδιο φυλλάδιο: Anhang 1: Ableistung des Seminarsjahres durch die Kandidaten des Lehramts an den höheren Lehranstalten (Seminarordnung).

2. Promotionsordnung der philosophischen Fakultät (I Sektion) der Universität München 1932.

3. Der Student der Philologie und die wissenschaftliche Staatsprüfung der Philologen, v. Dr. H. Güldner, 1932. Weidmannsche Taschenausgaben für die preussische Schulverwaltung.

4. Promotionsordnung für die philosophische Fakultät der Universität zu Berlin.

5. «Deutsche Wissenschaft, Erziehung u. Volksbildung», Amtsblatt

des Reichs- u. Preussischen Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung u. Volksbildung, Berlin.

α. «Neuordnung des höheren Schulwesens» 5 Februar 1938.

β. Richtlinien für die Ausbildung für das Lehramt an höheren Schulen» 5 August καὶ 20 August 1937.

γ. Reichsordnung der pädagogischen Prüfung 20 Juni 1937.

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω βλ. ; «die Erziehung» Monatschrift, V. v. Quelle u. Meyer Leipzig : «die pädagogische Lage in Deutschland» v. H. Wenke : Oktober 1937 «grundgedanken u. Wesenform der gegenwärtigen deutschen Erziehung», Januar 1938 «Ordnung der ersten Prüfung für das Lehramt an Volksschulen» u. «Richtlinien für die Ausbildung für das Lehramt an höheren Schulen», März 1938 «Richtlinien zur Neuordnung des höheren Schulwesens».

— Reglement über die Diplomprüfung für das höhere Lehramt in den philologisch-historischen Fächern an der Universität Zürich» von 14 September 1934 — καὶ «Wegleitung für die Vorbereitung auf das höhere Lehramt in den Fächern der philos. Fakultät der Universität Zürich», στὸ amtliches Schulblatt des Kantons Zürich τοῦ 1934.

Γ. Γαλλικά.

1. «Programme de la licence ès lettre», Paris, libr. Vuibert : (α. Licence d'enseignement secondaire, décret 22.1.1932. β. Rapport précédant le décret du 22.1.32. γ. Instructions ministérielles du 8.10.1920.

2. «Guide pratique et programme des certificats d'études supérieures» 1938 - 1939, Libr. Crowille : (α. Licence libre καὶ licence d'enseignement secondaire. β. Programme des auteurs et des questions pour les sessions d'examens de 1939 et 1940. γ. Diplôme d'études supérieures. δ. Doctorat de l'université καὶ doctorat ès lettres).

3. Programme des conditions d'admission à l'agrégation des lycées de garçons (α. Philosophie, histoire et géographie, lettres, grammaire. β. Langues vivantes. Στὰ ἴδια φυλλάδια : diplôme d'études supérieures). Libr. Vuibert.

4. «Programme des matières» τῆς Agrégation τοῦ 1936, Libr. Vuibert.

5. «Programmes des conditions exigées pour l'admission à l'école normale supérieure et l'obtention des bourses de licence», libr. Vuibert.

6. «Instructions du 2.9.1925 relatives à l'application des programmes de l'enseignement secondaire dans les lycées et collèges», libr. Vuibere (instructions relatives à l'enseignement de la philosophie σ. 197).

— Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα τὸν κ. Octave Merlier, διευθυντὴ τοῦ ἀνώτερου ἰνστιτούτου γαλλικῶν σπουδῶν στὴν Ἀθήνα, γιὰ τὶς πολυτιμότερες πληροφορίες ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δώσει σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μὀρφωση τῶν φιλολόγων στὰ γαλλικὰ πανεπιστήμια.

ΙΙ. ΜΕΛΕΤΕΣ.

Α. Ἑλληνικές.

Σχετικά με τοὺς κλασικούς, τὴ μορφωτικὴ τους σημασία καὶ τὸ δημιουργικὸ ἀντίκριμά τους βλ.:

1. Δ. Γληνοῦ, «Δημιουργικός ἱστορισμός». Ἔκδ. Σιδέρη 1920.

2. Δ. Γληνοῦ, (Δ. Ἀλεξάνδρου) «Μερικοὶ στοχασμοὶ γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα» ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ στὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα. Ἔκδ. Ζαχαροπούλου 1940.

3. Κ. Γεωργούλη, «Ἡ μελέτη τῶν ἑλλ. ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων». Ἔκδ. Ἀλεξίου 1938.

4. Ι. Συκουτρῆ — Zielinski, «Ἡμεῖς καὶ οἱ ἀρχαῖοι», Ἐπιλεγόμενα. Ἔκδ. Δ. Δημητράκου 1928.

5. Ι. Συκουτρῆ, «Φιλολογία καὶ ζωὴ». Ἔκδ. «Π. Δ. Σακελλάριος» 1931.

6. Ι. Κακριδῆ, «Ἑλληνικὴ κλασικὴ παιδεία».

7. Ι. Κακριδῆ, «Τὸ μεταφραστικὸ πρόβλημα». Ἔκδ. παν. Θ/νίκης 1936.

—Ὅσο γιὰ τ' ἄλλα μεγάλα θέματα τοῦ βιβλίου — κριτικὴ τοῦ ἔργου τῆς φιλοσ. σχολῆς, ὀργάνωση τοῦ προγράμματος, φοιτητὲς καὶ προσωπικὸ — εἰδικὲς ἑλληνικὲς μελέτες δὲν ὑπάρχουν. Ἔχομε μόνο τρεῖς ἐργασίες γενικὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν ὀργάνωση τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου:

α. Τοῦ Ἀθ. Εὐταξία, «Αἰτιολογικὴ ἔκθεσις τοῦ νομοσχεδίου περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ πανεπιστημίου». Ἐθν. τυπογρ. 1899.

β. Δ. Αἰγινήτη, «Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πανεπ. Ἀθηνῶν». Ν. Δ. τῆς 12-5-1926.

γ. Κ. Καραθεοδωρῆ, «Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ πανεπ. Ἀθηνῶν». Ἐθν. τυπογρ. 1930.

Οἱ ἐργασίες αὐτὲς σύμφωνα με τὸ θέμα τους ἀπλώνονται καὶ σὲ ζητήματα ποὺ στὸ βιβλίο μου οὔτε ἀναφέρονται καν, καὶ ἄλλα πάλι ζητήματα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἐρευνηθῆ παραπάνω ἢ τὰ ἐξετάζουν σὲ γενικότατες μόνο γραμμὲς ἢ μόλις τὰ θίγουν ἢ καὶ τ' ἀφήνουν ὀλότελα ἀνεξέταστα. Στὴν εἰσηγ. ἔκθεσι τοῦ Δ. Αἰγινήτη βρῖσκει κανεὶς περισσότερα στοιχεῖα σχετικὰ με τὸ μορφωτικὸ πρόβλημα παρὰ στὶς δύο ἄλλες.

Ὅπως λέω καὶ στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου, τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν τῆς φιλοσ. σχολῆς γιὰ πρώτη φορὰ συζητήθηκε σοβαρὰ καὶ πλατιά στὴ σχολὴ Θ/νίκης σὲ πολλὲς καὶ πολύωρες συνεδρίες ὄλου τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ τῆς. Ἀπὸ τὴ συζήτηση ὁμως

αυτή, που στα κύρια σημεία της είναι διατυπωμένη στα σχετικά πρα-
χτικά της σχολής, μόνο ψίχουλα έχουν δημοσιευτῆ στις ἐκθέσεις τῶν
κοσμητόρων της στα «Πεπραγμένα» τοῦ πανεπ. Θ/νίκης 1930—31,
1931—32 καὶ 1932—33.

β. Ξένων.

Ἐκ τῶν μελέτες ξένων μπορῶ νὰ σημειώσω τώρα μόνο δυὸ που
ἔτυχε νὰ ἔχω στὴ βιβλιοθήκη μου· εἶναι ἄλλωστε αὐτὲς που μὲ βοήθη-
σαν περισσότερο στὴν ἐργασία μου αὐτή:

1. «Hochschulreform und wissenschaftliche Ausbildung der Philologen.
Denkschrift des Verbandes der deutschen Hochschulen und des deutschen
Philologenverbandes» V. von Quelle u. Meyer, Leipzig 1931.

2. Eduard Spranger: «Begabung und Studium» V. Teubner, ἰδίως
τὸ κεφ. 3 «die wissenschaftliche Begabung» καὶ 5 «Massregeln zur
Erkenntnis und Förderung hervorragend Begabter».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ..... σελ. 1

α. Ἡ πηγή, ἡ ἀνάγκη καὶ τὸ θέμα τῆς μελέτης, σ. 3. — β. Ὁ σκοπὸς τῆς καὶ οἱ δυσκολίες, σ. 5. — γ. Ἀντικειμενικὴ συζήτηση καὶ γλωσσικὸ ζήτημα, σ. 6.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

α. Διπλὸς ὁ σκοπός: ἐπαγγελματικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς, ἀλλὰ στὸ βάθος ἐνιαίος, σ. 9.—β. Τὸ βάθος τοῦ σκοποῦ, σ. 10.—γ. Ἡ σημασία τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Ἐνα παράδειγμα, σ. 12.—δ. Ἡ θέση τῶν κλασικῶν στὸ ἔργο τῆς σχολῆς, σ. 15.—Ὁ σκοπὸς τῆς σχολῆς καὶ ἡ μόρφωση χαρακτήρων, σ. 19.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΜΕΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ

Α. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ..... σελ. 25

α. Ζωντανὸ παράδειγμα γιὰ τὸ ἰδανικὸ τῆς σχολῆς, σ. 25.—β. Ἡ στάση τῶν καθηγητῶν στοὺς φοιτητὲς των, σ. 25.—γ. Ἡ στάση τους στὸ ὁμαδικὸ ἔργο τῆς σχολῆς, σ. 27.

Β. ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ..... σελ. 28

1. Ἡ ἐπιλογή τους..... σελ. 28

α. Ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐπιλογῆς, σ. 28. — β. Ἡ ἐπιλογή σὲ ξένα πανεπιστήμια, σ. 30.

2. Ἡ φοιτητικὴ ζωὴ..... σελ. 31

α. Ἡ σημασία της, σ. 31.—β. Ἡ ἐλευθερία τῶν φοιτητῶν στὴν ὀργάνωσή τους καὶ τὰ ὄριά της, σ. 32.

Γ. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ..... σελ. 33

1. Γενικὲς ἀρχές..... σελ. 33

α. Καὶ πάλι ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιστήμονα, σ. 33.—β. Οἱ ὅροι τῆς μόρφωσης του καὶ σχετικὰ αἰτήματα, σ. 35.

2. Ἡ ἐφαρμογὴ στὰ γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ πανεπιστήμια σελ. 39

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΔΙΚΕΣ ΜΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

I. Ἡ κατάσταση	σελ. 45
A. ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ	σελ. 45
1. Τοῦ ἐπαγγελματικοῦ	σελ. 45
α. Τ' ἀποτελέσματα τῆς μέσης παιδείας, σ. 45.— β. Ἡ ἐπιστημονικὴ μὀρφωση τοῦ προσωπικοῦ τῆς, σ. 47.	
2. Τοῦ ἐπιστημονικοῦ	σελ. 52
α. Τὸ νόημα τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιέργειας,—σ. 52.— β. Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ δὲ μορφώνει ἐργάτες τῆς ἐπιστήμης, σ. 53.— γ. Ἡ ἐπιστημονικὴ φιλολογικὴ παραγωγή φτωχότατη, σ. 53.	
B. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ.....	σελ. 57
A'. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ.....	σελ. 57
1. Τοῦ πανεπιστημίου γενικῶς.....	σελ. 57
2. Τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν	σελ. 62
α. Τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, σ. 62.— β. Τῆς Θεσσαλονίκης σ. 63.	
B'. ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ.....	σελ. 65
1. Ἡ ἐπιλογή	σελ. 65
α. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιλογῆς, σ. 65.— β. Μὲ τίς εἰσιτήριες ἐξετάσεις καὶ τὸ <i>numerus clausus</i> καμιά οὐσιαστικὴ ἐπιλογή, σ. 66.— γ. Ἡ ἐπιλογή στὶς φιλοσοφικὲς σχολές, σ. 67.	
2. Ἡ φοιτητικὴ ζωὴ	σελ. 67
α. Ἡ παλιὰ ἀνεργὴ ζωὴ τῶν καφενειῶν, σ. 67.— β. Ἡ φοιτητικὴ οὐνεροφία, σ. 68.— γ. Ἡ ἀπεργιακὴ περίοδος, σ. 68.— δ. Ἐρμηνεία σ. 69.	
Γ'. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ.....	σελ. 72
1. Ἡ ἀθηναϊκὴ σχολὴ μὲ τὸ ἓνα πτυχίον	σελ. 72
2. Ἡ σχολὴ Θεσσαλονίκης μὲ τὰ πολλὰ πτυχία.....	σελ. 76
3. Τὸ σημερινὸ πρόγραμμα.....	σελ. 81
4. Συγκέντρωση καὶ ἐρμηνεία	σελ. 87
II. Τί πρέπει νὰ γίνη	σελ. 91
1. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	σελ. 81
A. ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΠΤΥΧΙΑ.....	σελ. 91
A'. Ἡ κοινὴ βάση ὄλων τῶν πτυχίων.....	σελ. 91
α. Τὸ νόημα τοῦ πτυχίου σὲ μᾶς	σελ. 91
β. Κοινὴ μορφωτικὴ βάση	σελ. 92

α') Ἀρχαῖα ἑλληνικά, σ. 93.—β') Νεοελληνικά, σ. 94.—γ') Τέχνη, σ. 99.—δ') Λατινικά, σ. 100.—ε') Γλωσσολογία, σ. 102.—στ') Realien καὶ θρησκεία, σ. 103.—ζ') Ἱστορία, σ. 105.—η') Φιλοσοφία, σ. 108.—θ') Συγκέντρωση, σ. 113.

Β'. Ἡ σύνθεση τοῦ κάθε πτυχίου καὶ ἡ ὀργάνωσή του... σελ. 115

α. Ἀριθμὸς καὶ εἶδη πτυχίων, σ. 115.—β. Τὰ πτυχιακὰ μαθήματα καὶ ἡ ὀργάνωσή τους, σ. 117.—γ. Ἡ σύνθεση: 1. Τοῦ φιλολογικοῦ πτυχίου, σ. 118.—2. Τοῦ ἱστορικοῦ πτυχίου, σ. 119.—3. Τοῦ φιλοσοφικοῦ πτυχίου, σ. 120.—4. Τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πτυχίου, σ. 121.—δ. Περιορισμοὶ καὶ συμπληρώσεις, σ. 122.

Γ'. Τ' ὠρολόγιο πρόγραμμα ..... σελ. 123

1. Τοῦ φιλολογικοῦ πτυχίου, σ. 125.—2. Τοῦ ἱστορικοῦ πτυχίου, σ. 126.—3. Τοῦ φιλοσοφικοῦ πτυχίου, σ. 127.—4. Τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πτυχίου, σ. 128.—5. Πτυχίο ξένων γλωσσῶν, σ. 128.

Δ'. Οἱ ἐξετάσεις ..... σελ. 131

1. Οἱ τμηματικὲς ἐξετάσεις, σ. 131.—2. Τὸ σύστημα Θεσσαλονίκης, σ. 132.—3. Τὸ προτεινόμενον σύστημα: α. Δοκιμαστικὸς χρόνος σ. 133.—β. Προπτυχιακὲς ἐξετάσεις, σ. 134.—γ. Πτυχιακὲς ἐξετάσεις, σ. 136.

Ε'. Ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωση..... σελ. 139

1. Γενικά ..... σελ. 139

α. Ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παιδαγωγικῆς μόρφωσης, σ. 139.—β. Ἡ θεωρητικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση, σ. 141.—γ. Ἡ πρακτικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση, σ. 142.—δ. Ἡ παιδαγωγικὴ δοκιμασία, σ. 143.

2. Ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωση στὴν Ἑλλάδα..... σελ. 144

ΣΤ'. Τὰ βιβλία ..... σελ. 146

Ζ'. Σύγκριση ..... σελ. 147

Β. ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ.... σελ. 151

α. Τὸ διδακτορικὸ δίπλωμα, σ. 151.—β. Ἐλεύθερα πτυχία, σ. 154.

2. Οἱ φοιτητὲς ..... σελ. 155

1. Ἡ ἐπιλογή ..... σελ. 155

α. Γενικά, σ. 155.—β. Ἡ ἐπιλογή στὶς φιλοσοφικὲς σχολές, σ. 159.

2. Ἡ φοιτητικὴ ζωὴ ..... σελ. 164

3. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ..... σελ. 164

1. Γενικά ..... σελ. 164

α. Ἐπιλογή καὶ ὑποστήριξη πτυχιούχων γιὰ διδακτορικὸ δίπλωμα καὶ ὑφηγεία, σ. 164.—β. Ὑφηγητὲς σ. 165.—γ. Ἐκτακτοὶ καθηγητὲς, σ. 169.

2. Τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ..... σελ. 171
α. Τὸ πρόβλημα τῶν ἐδρῶν, σ. 171.—β. Ἡ σύνθεση τῶν σχολῶν,
σ. 172.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ..... σελ. 177

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ..... σελ. 179

I.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΣΤΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ..... σελ. 191

Α. ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΠΤΥΧΙΑ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ... σελ. 181

1. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνοποίηση τῆς παιδείας..... σελ. 181

α. Στὴν Πρωσσία, σ. 181.—β. Στὴ Βαυαρία, σ. 183.

2. Ἡ σημερινὴ κατάσταση ..... σελ. 185

Β. ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΠΤΥΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ..... σελ. 188

Γ. ΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΤΥΧΙΑ ..... σελ. 196

II.

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛ-
ΛΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ..... σελ. 199

α. Στὴ Γαλλία ..... σελ. 199

β. Στὴ Γερμανία ..... σελ. 199

1. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνοποίηση τῆς παιδείας, σ. 199.—2. Ἡ σημερινὴ
κατάσταση, σ. 201.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ..... σελ. 203

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ..... σελ. 215

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ

Σημειώνω τὰ σπουδαιότερα:

Σελ. 96 αντί φιλολογικά γρ. φιλοσοφικά.

Σελ. 35 και 84 αντί realien γρ. Realien.

Η παραπομπή: στη σελ. 36 αντί 35 είναι 33, στη σελ. 39 αντί 29 είναι 28, και σελ. 36 αντί 15 είναι 13.

Στις σελ. 49, 50, 53 και 62 δεν έχει σημειωθῆ μέσα στην παρένθεση ὁ ἀριθμὸς τῆς σελ., ὅπου παραπέμπω. Εἶναι μετὰ τὴ σειρά: 11, 3, 13, 13.